

„[...] összeszedném ebben a megyében a veszendőbe menőket.” – egy 20. századi folklór gyűjtő szakmai kapcsolatairól és érvényesülési stratégiájáról

1. Témamegjelölés és a vizsgálat körülményei

Dolgozatomban Együd Árpád 20. századi autodidakta folklórgyűjtő-muzeológus kapcsolatainak vizsgálatán keresztül kísérlem meg egy, a tudományos élet és az amatőr gyűjtők világa közt elhelyezkedő néprajzos pozíciójának megismerését. Arra igyekszem választ találni, hogy milyen módszereket alkalmazhatott egyetemi végzettség nélküli, de muzeológusi háttérrel rendelkező gyűjtőként a tudományterületen belüli érvényesülésre. Ennek – a levelei alapján – egyik kulcsfontosságú eleme volt Olsvai Imre népzenekutatóval való szakmai együttműködése és barátsága. A továbbiakban vele, illetve más szakmabeliekkel váltott leveleit és három általam készített interjút felhasználva teszek kísérletet a fenti kérdés megválaszolására.

1.1. Előzetes munka és eredmények

A továbbiakban ismertetett kutatás kiindulópontját alapszakos szakdolgozatom¹ forrásanyaga, és az ennek megírása során felmerülő, akkor még megválaszolatlan kérdések jelentik. Szakdolgozatomban Együd Árpádnak a Rippl-Rónai Vármegyei Hatókörű Városi Múzeumban² található 853 levele mellett Olsvai Imre HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont³ Zenetudományi Intézetében lévő 61, Erdélyi Zsuzsanna a Hagyományok Házában őrzött 5 és Bálint Sándor a szegedi Móra Ferenc Múzeumból származó 20 Együd Árpádhoz intézett levelét csoportosítottam és kivonatoltam. A szakdolgozat központi kérdése az volt, hogy milyen kapcsolatháló válik láthatóvá a levelek olvasása alapján, és hogy hogyan lehetséges ego-dokumentumok segítségével elhelyezni egy néprajzi gyűjtőt korának tudománytörténeti térképén. Ezek mellett az ego-dokumentumok kutatásából és főként publikálásából származó etikai problémákkal foglalkoztam, a dilemmák mibenlétét és szintjeit igyekeztem vázolni. Az foglalkoztatott, hogy a magán jellegű dokumentumok tudományos

¹ *Kapcsolatrendszerek a 20. századi néprajztudományban Együd Árpád levelezéseinek tükrében* (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar néprajz alapszak, témavezető: Ilyefalvi Emese, védés időpontja: 2024. június 24). Tekintve, hogy jelen dolgozat megalapozója az ennek keretei közt végzett munka volt, szeretnék köszönetet mondani szakdolgozatom témavezetőjének, Dr. Ilyefalvi Emesének a forrásanyag összeállításában való segítségéért és módszertani iránymutatásaiért.

² A továbbiakban Rippl-Rónai Múzeum.

³ A továbbiakban HUN-REN BTK.

érdeklődésű feldolgozása képes-e az alaposság és a személyes információk tiszteletben tartásának egyes pontokon ütköző érdekeit ötvözni.

Módszerem alapját az Együd és levelezőpartnerei közt fennálló viszony jellege adta, erre való tekintettel válogattam szét őket, egyrészt a 247 címzettet megkülönböztetendő, valamint az alapján, hogy magán/szakmai/szakmai és magán (azaz vegyes) tartalmú leveleket váltottak egymással.⁴ Feldolgozásukat forrásértékük és személyességük mértéke alapján végeztem el: a magánlevelezést igyekeztem csupán felmérés szintjén,⁵ a szakmait és a vegyest ezzel szemben módszeresen megvizsgálni. Ezen munkafolyamat során vált világossá számomra, hogy Együd Árpád Olsvai Imre népzenekutatóval váltott levelei kiemelkedő fontossággal bírnak a néprajzi végzettség nélkül működő gyűjtő tevékenységének szempontjából. Amellett, hogy lényegében lehetetlen tisztán szakmai levelezésnek vagy magánnak nevezni a korpusz e részét,⁶ egy olyan pártfogói-pártfogolti viszony rajzolódik ki belőle, amelyet hosszabb elemzésre érdemesnek gondoltam. Szakdolgozatomban egy alfejezetet szenteltem e kapcsolat bemutatásának. A későbbiekben, szakdolgozatom megvédését követően három interjút készítettem olyan személyekkel, akik ismeretségben voltak Együd Árpáddal és/vagy Olsvai Imrével; Porteleki László népzénesszel, a Téka, majd a Muzsikás együttes hegedűsével, Móser Zoltán fotós-folklórgyűjtővel, valamint Domokos Máriával, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének nyugalmazott főmunkatársával, a Népzene- és Néptáncutató Osztály- és Archivum egykori dolgozójával. Az interjúk mellett e-mailen keresztül szereztem kiegészítő információkat Vargyas Gábor etnográfustól, a HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos

⁴ A szakdolgozati munka első fázisában Excel-táblázatokat hoztam létre a 939 levél rendszerezésére. Ezek egyikében a 247 címzett szerint különítettem el őket, illetve az alapján, hogy szakmai/magán/vegyes kategóriába sorolhatók. Emellett mind a négy hagyaték (Együd Árpád, Olsvai Imre, Erdélyi Zsuzsanna és Bálint Sándor) részére szintén készítettem egy saját táblázatot. Az utóbbiak rendezése az őrző intézmények, a leltári számok (amennyiben rendelkezett a közgyűjteményben ezzel), a dátum, a terjedelem és a formátum szerint történt. Rövid tartalmi kivonatokkal láttam el a levelek nagyobb részét; a kiemelt partnerekkel (ilyen volt Kríza Ildikó, Móser Zoltán, Scheiber Sándor, Erdélyi Zsuzsanna, legfontosabbként pedig Olsvai Imre) váltott leveleket akár több bekezdésben is jellemeztem, az értesítés jellegű, párszavas üzeneteket azonban csak jelöltem.

⁵ E döntés háttérében az etikusság fentebb is érintett kérdése áll. A személyes hangvételű, érzékenyebb anyagok eredeti tulajdonosuk magánéletét potenciálisan sértő felhasználását elkerülendő redukáltam ezek vizsgálatát az adatolásra és áttekintésre. A következő alfejezetben kitérek a néprajztudomány kutatói ego-dokumentum felhasználással kapcsolatos új irányára, illetve azt is említem, hogy egyelőre nem teljesen tiszták módszerei, határai. Mivel nem gondolom magamat elég tájékozottnak egy irányelv kidolgozására (valamint úgy vélem, ennek szakmai fórumokon, minél több és többféle szakember közös munkája által volna célszerű létrejönnie), a legkevésbé kifogásolható módszert választottam.

⁶ A vegyes kategória megkülönböztetése kettejük levelei miatt vált elengedhetetlenné. Bár számos más partner került végül ebbe a csoportba, legegyszerűbben ezek a levelek hordozták magukon a kevert hangvétel jeleit.

főmunkatársától, valamint Erdélyi-Molnár Klárától, a HUN-REN BTK Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívumának vezetőjétől.⁷

Jelen dolgozatom célja annak megválaszolása, hogy Együd Árpád és Olsvai Imre barátsága, illetve szakmai együttműködése milyen módon határozta meg előbbi néprajzi karrierjét (vagy annak hiányát), továbbá hogy a levelekből kiolvasható érvényesülési stratégia vajon egy nem professzionális néprajzos személyes módszere lehetett-e vagy egy tipikus érvényesülési stratégiája az egyetemi néprajz képzés nélkül a szakmában helyet kereső személyek számára. Hogy a gyakorlat útján elsajátított módszerekkel dolgozó⁸ 20. századi gyűjtők kategóriájának egészére vonatkozó megállapításokat nem lehet tenni egyetlen esettanulmány alapján, nyilvánvaló. Mindemellett úgy gondolom, hogy az Együd Árpádéhoz hasonló életutak és személyes dokumentumok megfelelő⁹ mélységben történő feltárása, elemzése hozzásegíti a tudományterületet ahhoz, hogy saját rendszereit és forrásanyagainak létrejöttét behatóbban megismerje.

1.2. A kutatói ego-dokumentumok néprajztudomány-történeti szempontú tanulmányozásáról

Bár a kutatói életművek megismerésének jelentősége bizonyos értelemben magától értetődőnek számít,¹⁰ az értelmiségi rétegek személyes dokumentumainak újraolvasása, középpontba állítása és tudománytörténeti perspektívájú megközelítése mégis újszerű irány a

⁷ Az interjúk során készített hanganyagokat a még folyamatban lévő archiválási munkálatok részeként a témájukban, illetve az interjúalanyok más irányú tevékenységében érintett közintézményekben szeretném elhelyezni. Az Excel-táblázatok adatrepozitóriumba helyezését szintén fontos lehetséges tárolási módnak gondolom. Ezek lehetővé tennék nemcsak a forrásanyag alapján, tudományos igénnyel írt szövegeim ellenőrizhetőségét, hanem a rendezés és kivonatolás során létrejött információk elérhetővé tétele által más, ezeket kutatni vágyó személyek munkáját ugyancsak segítenék.

⁸ Gondolok itt minden olyan néprajzi gyűjtést végző személyre, aki autodidakta módon igyekezett ennek mikéntjére rájönni, azaz nem volt sem végzettsége, sem más, kevésbé formális keretek közt elsajátított eszköztára. A formális képzettség hiánya elsősorban nem az effektív gyűjtés szempontjából hátráltató, hiszen amennyiben a gyűjtőnek birtokában van például hangfelvevő eszköz, nem szükséges, hogy tudjon kottázni, lejegyezni. A továbbblépéshez szükség készségeket (például a tudományosan releváns kérdés megfogalmazását vagy a rendszerbe helyezését) azonban nem feltétlenül lehetséges önállóan elsajátítani. Az autodidakták által végzett gyűjtés motivációja gyakran nem egy konkrét kutatói kérdés, ebben az esetben a létrejött anyagok sem tudnak célzott feldolgozásra kerülni. Emiatt kardinális különválasztani a gyűjtőt és a gyűjtő-kutatót.

⁹ A megfelelő mélység kifejezés használatakor a feldolgozást megelőző, és annak ideje alatt folytatott kontextualizálásra gondolok. A korszak vezető néprajzkutatóival, gyűjtőivel azonos mértékű elemzés a kisebb életművek elhelyezését lehetővé tévő fontos kutatók feldolgozatlan hagyatéka miatt nem volna időszerű, a teljes figyelmen kívül hagyás pedig az összetett képtől fosztana meg minket.

¹⁰ Többek közt amiatt is, hogy a néprajztudományban a forrásanyag létrejötté és tartalma éppen annyira múlik a gyűjtőn/kutaton, mint a vizsgálat tárgyán (legyen az folklórszöveg, dallam vagy a tárgyi kultúra egy eleme) és annak közvetítőjén (gondolok itt a kutatott közösségekre és személyekre). Az olyan híres gyűjtő és „adatközlő” kapcsolatok esetében, mint amilyen például Martin György Tinkái és Mátyás István Mundrucé volt, egyértelműen látszik, hogy a szakmai és személyes viszony nem feltétlenül különülnek el egymástól. Úgy vélem, hogy bár ez bizonyos esetekben erősebben érvényesül, mint másokban, minden gyűjtésnél érdemes figyelembe venni.

néprajztudományon belül. Ennek megfelelő módszertana és keretrendszere úgyszintén képlékenyebb, mint a sok évtizede létező iskoláké.¹¹

1.2.1. Módszertani előképek

E szemléletmód a 19. század forrásanyagait illetően az elmúlt körülbelül húsz év folyamán nemcsak, hogy kialakult, de élénké is vált. Számos olyan szövegközlés jelent meg az elmúlt években, amelyek szerkesztői és sajtó alá rendezői a közreadást nemcsak életrajzi keretbe helyezték, hanem arra fektették a hangsúlyt bevezető tanulmányaikban, hogy a gyűjtő és gyűjtött anyag viszonyát, valamint ezek földrajzi és történeti meghatározottságát hangsúlyozzák.

A szövegközlés és elemző vizsgálat kombinációjának példája Domokos Mariann és Gulyás Judit az Arany család kéziratos mese-és találósgyűjteményének szinoptikus kritikai kiadása kapcsán végzett munkája.¹² Ebben egy az Arany László neve alatt megjelent *Eredeti népmesék* egyes darabjaival egyező szövegeket tartalmazó kéziratot¹³ közölnek. A kritikai kiadás a nagyhatású 1862-es kötettel történő összevetése képes megvilágítani azokat a szövegalkotási eljárásokat, amelyek abban az időszakban mentek végbe, ami a kézirat keletkezése és a publikált mesék olvasóközönség elé tárása közt húzódott.¹⁴ A körülbelül 150 oldalas bevezetőtanulmány a lejegyzők életrajzát és a kézirat létrejöttének minden olyan részletét figyelembe veszi, amely hatással lehetett a végső formátumra. A gyűjtők személyének és életkörülményeinek megismerése által kerülünk közelebb a meselejegyzésekhez. A fentihez hasonlóan Gulyás Judit az Erdélyi János által kiadott *Népdalok és mondák* mesegyűjtőit vizsgáló tanulmánya¹⁵ szintén foglalkozik azokkal a személyekkel, akik a három kötet anyagának összeállításához hozzájárultak. Három gyűjtő anyagát külön azonosítja, mellettük négy másik feltételezett gyűjtőt említ.¹⁶

Olosz Katalin munkásságának egésze a 19. századi erdélyi népköltészeti anyag kiadása mellett az egodokumentumok kiadás során való felhasználásának eklatáns példája. Kiemelkedő munkája a *Vadrózsák* második kötete,¹⁷ melynek bevezetőtanulmányából kiderül a százötven évig elhúzódó publikáció története, valamint Kriza hagyatékának sorsa, felhasználása – ezek a

¹¹ Ezen irányzat fiatal koráról és kidolgozatlan módszertanáról Szakál Anna is említést tesz a Kriza János által kiadott *Vadrózsák* gyűjtőhálózatát elemző kötetében. Lásd: Szakál 2012: 12.

¹² Lásd: Domokos – Gulyás 2018.

¹³ Domokos – Gulyás 2018: 9.

¹⁴ Domokos – Gulyás 2018: 10.

¹⁵ Lásd: Gulyás 2020.

¹⁶ Gulyás 2020: 84.

¹⁷ Lásd: Olosz 2013.

később következő szövegek szempontjából mind elhanyagolhatatlan körülmények. Szabó Sámuel *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*¹⁸ című munkája sajtó alá rendezésénél a fentiekhez hasonlóan, folyamatként ábrázolja a gyűjtő, önképzőkör szervező és kiállításrendező életútját, szervesen elhelyezve benne a nyomtatásba kerülő szövegek létrejöttének mikéntjét. Az *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905*¹⁹ című kötet bevezető tanulmányában ugyancsak monografikus bőséggel foglalkozik Kanyaró Ferenc életútjával és pályaképével, valamint forrásait és a munkájához hozzájáruló gyűjtőket is egyenként bemutatja.²⁰ A *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919*²¹ kapcsán a Folklóre Fellows diákgyűjtőit és azok nagyszalontai tevékenységét ismerteti, mely a közreadott balladák nyomtatásba kerülését lehetővé tette.

Szakál Anna a Kriza János *Vadrózsák* kötetének létrehozásában részt vevő gyűjtők hálózatát fejtette fel 2012-es „*Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...*” című munkájában.²² E kutatás olyan szempontból határozta meg az általam feldolgozott korpuszhoz való viszonyulásomat, hogy hatására a levelezés mint valaha élő kapcsolatok lenyomata jelent meg előttem. Ez kulcsa annak, hogy a csoportosításon és táblázatok létrehozásán túl olyan értelmező munkát kíséreltem meg, amely alapvetően leveleken alapszik. Szakál másik, Ürmösi Sándor unitárius lelkész személyes iratait feltáró kötete²³ a gyűjtőként is működő klerikus valamennyi fellelhető anyagát közli, függetlenül attól, hogy azok bírnak-e néprajzi tartalommal.²⁴ Bár e módszertől eltérően én szelektálom a beépített leveleket²⁵ és kimondottan a szakmai felhangúakkal foglalkozom, a részletesség, továbbá a feldolgozott forrásanyag alapján kirajzolódó struktúra követése, mely jellemzi, meghatározta munkám alakulását.

A 20. századi életművek szempontjából annyiban más a helyzet, hogy sokkal inkább találkozunk esettanulmányokkal, mint feltáró monográfiákkal. Ezek közül kiemelném Landgraf Ildikó Katona Lajos folklórgyűjtési elveivel foglalkozó²⁶ és Vikár Béla terepmunka-felfogását és kutatói módszertanát elemző²⁷ tanulmányait. Előbbiben a „24. óra” és a civilizációs változás miatti pánikszerű folklór mentés Katona Lajos tevékenységében is tetten érhető jelenlétéről ír, utóbbiban Vikár Béla gyűjtési módszereiről, azok történeti környezetéről és hatásairól. E

¹⁸ Lásd: Olosz 2014.

¹⁹ Lásd: Olosz 2015.

²⁰ Olosz 2015: 852.

²¹ Lásd: Olosz 2018.

²² Lásd: Szakál 2012.

²³ Lásd: Szakál 2020.

²⁴ Szakál 2020: 11.

²⁵ Ennek egyik fontos okáról a következő alfejezetben, a 19. század forráshiánya és a 20. század forrásbősége kapcsán írok.

²⁶ Lásd: Landgraf 2016.

²⁷ Lásd: Landgraf 2020.

tanulmányok a gyűjtő és gyűjtési módszerek időbeli és térbeli meghatározottságát világították meg számomra. Bognár Szabina Tagányi Károly néprajztudományi szerepvállalását levelei alapján elemezte egy szövegében.²⁸ A néprajztudomány kíváncsi fejlődésiirányával kapcsolatos elképzeléseit (így például a terepmunka és gyűjtés fontosságát) Tagányi szakmabelieknek írt leveleiben hangsúlyozza. Ezek tevékenységének kvázi kommentárjaként értelmezhetők – újabb példája annak, hogy a gyűjtést motiváló és meghatározó tényezők gyakran személyes iratokból deríthetők ki. Szintén levelezéseken keresztül elemez Perger Gyula, aki Hetény János életpályája kapcsán²⁹ jegyzi meg, Fél Edittel való viszonyát illetően: „Kapcsolatuk az évek folyamán tanár–tanítvány viszonyból baráti, kollegiális és bensőséges lett.”³⁰ A vizsgálatban számos ponton előkerül a szakmai és baráti ismeretségek összefonódásának és egymásra hatásának kérdése, mely jelen dolgozat egyik fő témája. A munkám előképeit áttekintő alfejezet lezárásaként említeném Szakál Anna kutatói ego-dokumentumok tudománytörténeti szerepét felvázoló elméleti munkáját,³¹ melyben az életmű vizsgálatok forrásanyagának levelezésekkel, feljegyzésekkel, naplókkel történő kiegészítését javasolja. Az ego-dokumentumok használatát illető szakmai diskurzus egyik fontos színtere Kolozsvár, ahol közgyűjteményi szakemberekkel tartott kerekasztal-beszélgetések zajlottak az elmúlt években, ezekről beszámoló kiadvány,³² valamint az Erdélyi Múzeum egyik számában vitaindító és számos erre adott válasz jelent meg szakmabeliektől.³³

Úgy vélem, hogy amint az 1940-es évektől, az egyéniségkutató iskola által összekapcsolásra került a meghatározó karakterek szerepe közösségeik folklórkincseinek életben tartásában és létrehozásában, úgy az egyes kutatói életutak és személyiségek is meghatározzák tudományterületek egészének működésmódját és diskurzusait. Ennek fordítottja is igaz; minden tudományterület egy adott korszakban megfigyelhető sajátosságai minden ebben az időszakban működő kutató és gyűjtő pályaképét meghatározzák. A fent áttekintett anyagok megismerése hozzásegített ahhoz, hogy ezen feltevést összetettségében megfigyelhessem, valamint hogy az ilyen irányú vizsgálatok ego-dokumentumok beépítésekor alkalmazott módszertanát tanulmányozhassam.

²⁸ Lásd: Bognár 2022.

²⁹ Lásd: Perger 2022.

³⁰ Perger 2022: 412.

³¹ Lásd: Szakál 2022a.

³² Lásd: az ezekhez írt bevetőt (Szakál 2022b).

³³ Lásd: a Tánczos Vilmos felkérésére írt vitaindítót (Szakál 2023) és az erre írt reflexiókat (különösen Landgraf 2023 és Bárdi 2023).

1.2.2. Tapasztalatok egy 20. századi korpusz kapcsán

A tény, hogy 20. századi forrásokból egyelőre nem készültek monografikus jellegű, szövegkiadáson túlmutató, értelmező munkák, valószínűleg annak tudható be, hogy teljesen ellentétes problémákkal szembesül a kutató a korszakban, mint az azt megelőző századnál. Míg a 19. század esetében a dokumentumok hiánya vagy hiányossága lehet nehézség, a 20. században forrásbőséggel találkozunk, amely tudatos szelekcióit kíván. Ezt kiegészítendő az időbeli közelség sem feltétlenül jelent egyet automatikusan az egyszerűbb megközelíthetőséggel. Tekintve, hogy a dokumentumokban felbukkanó személyek gyakran élő, vagy a közelmúltban elhunyt emberek, egészen más típusú etikai problémákat jelent az őket említő szövegek elolvasása, értelmezése és publikálása, mint az évszázados távolság esetében.

Az általam vizsgált korpusz és az ennek kapcsán felmerülő kérdések a keletkezés idejéből adódó, fent érintett körülmények mindegyikét szemléltették valamilyen módon. Az általam ismert, Együdöt mint feladót vagy címzettet szerepeltető levelek száma mindösszesen 939; ez a forrásbőség jelentette pozitívumok mellett szükségessé tette az átgondolt válogatást.³⁴ Együd Árpád 1983-ban hunyt el, alig több, mint negyven éve, így számos olyan személy kerül említésre leveleiben, akik ma is élnek. Ez már a feldolgozás első fázisában, az elolvasás idején óvatosságra intett, a korpusz alapján írt tudományos igényű munka lehetőségét pedig úgyszintén átkeretezte.

A levelekben szereplő vagy ilyeneket ismerő élő személyek ugyanakkor pozitívumot is jelentenek a kutatás szempontjából. Így ugyanis lehetőségem nyílt interjúalanyokat keresni, akik ismerték a gyűjtőt. Úgy vélem, a recens anyagok kontrollforrásként segíteni tudják a félmlutra vonatkozó, források alapján feltételezett összefüggések ellenőrzését, árnyalnak, más perspektívából mutatnak rá az eseményekre.

2. Együd Árpád élete és karaktere

A következőkben Együd Árpád életrajzát, illetve személyiségének a korpusz, a halála kapcsán írt megemlékezések és az általam készített interjúk alapján rekonstruálható vonásait szeretném felvázolni. Ezek ismeretében lesz ugyanis értelmezhető a szakmabeliekkel,

³⁴ Annak érdekében, hogy a tudománytörténeti perspektívából érdekesnek minősülő darabokhoz eljussak, többszáz olyat volt szükséges átnézni, amely vagy nem tartalmazott jelentékeny információt vagy érzékeny témákat érintett. Ráadásul már a Rippl-Rónai Múzeum által rendelkezésemre bocsátott, leltári számmal ellátott levelek száma sem egyezik az összes birtokukba kerültével. Néhány (körülbelül 10 darab) levelet ugyanis már a leltározást megelőzően kiválogattak érzékeny, személyes tartalmuk miatt. Ezeket a Kaposváron tett látogatás során megtekintettem, témám szempontjából nem tartalmaztak releváns információkat. Létezésük ténye ugyanakkor rávilágít az általam felvetett problémakör relevanciájára.

különösen Olsvai Imrével való kapcsolata, valamint beilleszthető az interjúk segítségével készített mozaikba, mely a néprajzi gyűjtők és kutatók ekkori világát, Együd azon belüli elhelyezkedését, erre vonatkozó törekvéseit egyesíti.

2.1. Együd Árpád életrajza

Együd Árpád Együd József és Bukri Erzsébet gyermekeként született 1921. január 30-án, a Hont megyei³⁵ Peröcsényben, református parasztcsaládba.³⁶ Nagypja a század elején a község bírója volt, édesapja művészet-kedvelő; hegedült, verseket írt és olvasott.³⁷ Édesanyját kilenc éves korában elveszítette, így nevelését édesapja, és nagynénje, Irma közösen folytatták.³⁸ Elemi tanulmányait a falu általános iskolájában végezte, ezután 1933-ban a balassagyarmati Balassa Bálint Reálgimnáziumba írták.³⁹ Érettségijét követően, 1941-től a Magyar Királyi Testnevelési Főiskola tanulója lett, ahol elsősorban talajtornát és szertornát szeretett volna tanulni. Ebben az időben, amíg Budapesten élt, ismerte meg Molnár István táncművész-koreográfust, a Csokonai Együttes vezetőjét, akinek hatására néptánc iránti érdeklődése határozott irányt vett, illetve a folklórgyűjtés iránti elhivatottsága megalapozásra került.⁴⁰ Bár a második világháború kitörése és Együd hadifogsága miatt csak késve, 1946-ban fejezte be a képzést, sikeres záróvizsgájától kezdve folyamatosan tanított testnevelést különböző intézményekben.

Első állását még ebben az évben kapta a csurgói Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumban, melynek 1960-ig volt tanára,⁴¹ 1963-tól pedig a siófoki Perczel Mór Gimnáziumban oktatott.⁴² Tanításmódszertanában – Molnár István megközelítése nyomán⁴³ – a népi játékok iskolai oktatásba emelése kiemelt jelentőséggel bírt: meggyőződése szerint az ilyen gyakorlatok készítették fel a gyerekeket a felnőttkorral járó komolyabb fizikai terhelésre.⁴⁴ Az ország első

³⁵ Ma Pest vármegyéhez tartozik.

³⁶ Leskó 1984: 63.

³⁷ Koczó 2021: 3.

³⁸ Vasvári 2020: 159.

³⁹ Hála 1995: 35.

⁴⁰ Hála 1995: 35. Leskó László Együd örökségéről írt 1984-es cikkében, illetve Hála József 1995-ös megemlékezésében a paraszti származást és a neveltetést is kiemeli mint a folklór iránti érdeklődés első meghatározó hatását. Lásd: Leskó 1984: 63 és Hála 1995: 35.

⁴¹ Vasvári 2020: 160.

⁴² Kenyeres (szerk.) 1994: 214.

⁴³ Egy Együd Árpád által Lelkes Lajosnak írt levél, Kaposvár, 1978. november 1. keltezéssel. Együd múzeumigazgató helyettesként írja alá. Szapu 1994: 221. 7. számú melléklet.

⁴⁴ Erre tanulmányai egyikében is kitér, Lásd: Együd 1981: 95.

diáktáncscsoportját is itt alapította meg. 1948-ban, Csurgón vette feleségül Liebstockl Olgát, három gyermekük született; Csaba, Zsolt és kétéves korában elhunyt kislányuk.⁴⁵

1946 és 1949 közt maga is tanult a siófoki Balatoni Népfőiskolán, melyet az a Molnár István vezetett, akit még főiskolai tanulmányai során ismert meg. Egyetemi oktatásban nem részesülve a népfőiskolai évek – melyek alatt néprajzot, történelmet és régészetet hallgatott a tánc mellett – jelentették egyedüli intézményes képzettségét. Ezen kívül autodidaktaként, valamint társai segítségével alakította ki gyűjtési módszerét.⁴⁶ A tanítás mellett kezdte meg Somogy megye folklórjának széleskörű felgyűjtését társadalmi rétegtől, felekezettől és műfajtól függetlenül.⁴⁷

Tevékenysége harmadik fő ágának a testnevelés oktatás és a gyűjtés mellett a népművelést és a muzeológiát tekinthetjük. 1960-tól három éven keresztül a kaposvári Népművelési Tanács vezetője volt,⁴⁸ 1963-ban megalapította Kelemen Istvánnal a Balaton Néptáncgyűjtést.⁴⁹ 1970-től egy éven keresztül a Kálmán Imre Emlékmúzeum muzeológusa volt,⁵⁰ 1971-től a marcali Helytörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum igazgatója.⁵¹ 1975-ben a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának igazgatóhelyettese lett, majd 1982-től haláláig tudományos főmunkatársa.⁵² Először 1973-ban publikált Külső-Somogy népballadáiról, két évvel később jelent meg legfontosabb munkája, a *Somogyi népköltészet*, melyet a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága adott ki. Ez a tervek szerint több kötetet magába foglaló *Somogy néprajza* című sorozat első része lett volna, végül egyedülként jelent meg nyomtatásban. Halála előtt nem sokkal kétkötetnyi somogyi folklóranyagot küldött a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjához, lektorálásra.⁵³ Élete során kétszer kapta meg a Szocialista Kultúráért kitüntetés, egyszer a Munka Érdemrend arany fokozatával és a Pálóczi Horváth Ádám Megyei Közművelési díjjal tüntették ki.⁵⁴ 1995. augusztus 17-én szülőházára emléktábla került, mintegy háromszáz fő jelenlétében.⁵⁵

⁴⁵ Koczó 2021: 4.

⁴⁶ Leskó 1984: 64.

⁴⁷ Szapu 1998: 5.

⁴⁸ Kenyeres (szerk.) 1994: 214.

⁴⁹ Hála 1995: 35.

⁵⁰ Leskó 1984: 64.

⁵¹ Hála 1995: 35.

⁵² Leskó 1984: 64.

⁵³ Leskó 1984: 64. A kéziratanyag jelenlegi hollétéről, állapotáról, feldolgozottságról egyelőre nem találtam több információt.

⁵⁴ Vasvári 2020: 162.

⁵⁵ Hála 1995: 35. 1984-ben Demszky Gábor vásárolta meg a házat, aki az esemény alkalmából levelet is írt, ezt is felolvasták.

Példaképeinek Vikár Bélát és a Somogy kultúrájáért szintén sokat vállaló Gönczi Ferencet tartotta;⁵⁶ utolsó kisebb írását Vikár emlékének ajánlotta – ezt 1983-ban, halála előtt pár órával fejezte be.⁵⁷ Összesen három könyve, ötvenöt tanulmánya, cikke, illetve könyvismertetése jelent meg, két hanglemez is készült gyűjtései alapján, valamint részt vett a *Magyar Népzene Tára* V. kötetének összeállításában. Több ezer oldalnyi kéziratot, körülbelül kétszáz magnószalagot és archív filmfelvételeket hagyott maga után, ezek feldolgozásával és kiadásával Szapu Magda foglalkozott,⁵⁸ fennmaradt dokumentumainak digitalizálásán és ballada gyűjtésein Ilyefalvi Emese dolgozik. Így ír örökségéről Mészáros Balázs történész, a *Somogyi Múzeumok Közleményei* című sorozat szerkesztője: „Felbecsülhetetlen kincs a hagyatéka. A kaposvári Latinca Emlékmúzeumban otthont kapott néprajzi csoport hiánytalanul őrzi magnetofonfelvételeinek sok ezer méterét, kéziratait, fényképfelvételeit, az általa forgatott filmeket. Csak a géppel és kézzel írt, magnószalagról másolt hangzó anyag több tízezer méter, a kazettákon pedig háromszázhusz órányi felvétel van. Vidéki múzeumban széles e hazában ekkora néprajzi anyag nincs közkézen.”⁵⁹

Életeseményeit látva rendkívül tevékeny, termékeny és sokirányú érdeklődéssel rendelkező ember képe bontakozik ki előttünk. Ennek ellenére, vagy talán éppen az utóbbi miatt míg lokális ismertsége erős volt, a tudományos kánonon belül lényegében ismeretlen maradt neve.

2.2. Karaktere és személyisége

Együd Árpád személyiségének bizonyos elemei sajátos nyelvezete és humora miatt leveleiből egyértelműen kiérezhetők, főleg az Olsvai Imrének címzett, közeli kapcsolatuk miatt egészen közvetlen darabokból. Többek közt az ezek alapján született benyomásokat ellenőrzendő egészítettem ki forrásfeldolgozó munkámat a róla megemlékezők beszámolóival és az általam készített interjúkkal.

Koczó József⁶⁰ a gyűjtő születésének századik évfordulójára szerzett cikke szerint már diákkorában népszerűségnek örvendett társai körében, nemcsak sporteredményei, hanem jó humora miatt is.⁶¹ E tulajdonságát későbbi források szintén említik; Móser Zoltán szertelennek

⁵⁶ Olsvai 1983: 183.

⁵⁷ Mészáros 1983: 182.

⁵⁸ Hála 1995: 36.

⁵⁹ Mészáros 1983: 182.

⁶⁰ Koczó József helytörténész kiemelten foglalkozott más települések mellett Együd szülőfalujával, Peröcsénnyel.

⁶¹ Koczó 2021: 3.

nevezte a vele készült interjú során,⁶² leveleinek rendszertelenségére és humoros „Atyámfia” megszólítására emlékezve vissza. Emellett munkabírását, gyűjtési szenvedélyét említik a megemlékezések. Leskó László⁶³ szerint egész Somoggyal ismeretségben volt, hóna alatt hordott – az országban elsőik közt, saját pénzen vásárolt⁶⁴ – magnetofonjával a legszegregáltabb településekre eljutott.⁶⁵ Súlyos betegségei, két infarktusa ellenére haláláig gyűjtött és folytatta muzeológusi munkáját – egyik múzeumigazgatója a múzeumi kollektíva legközösségibb tagjának nevezte.⁶⁶

Betegességét több levelezőpartnerével megtárgyalta: egy alkalommal műtete miatti aggodalmait osztotta meg Olsvaival,⁶⁷ máskor második infarktusról adott hírt Erdélyinek.⁶⁸ Erdélyi Zsuzsanna Együd özvegyének írt levelében halála előtt pár hónappal is tervekkel teli emberként jellemezte, aki számára munkája folytatása egyértelmű volt.⁶⁹

3. Együd Árpád szakmai kapcsolatainak jellemzése levelei alapján

Az előzetes munkám során elkülönített három csoport közül a legnagyobb a szakmai kapcsolatoké; 29 személlyel váltott magán, 206-tal szakmai témájú leveleket, 12-vel pedig vegyesen. A levelek 1954 és 1983 között íródtak.⁷⁰ A továbbiakban a két utóbbival kapcsolatos megításaimat foglalom össze röviden, hogy áttérhessek a dolgozat kiemelt levélváltására, mely Együd és Olsvai Imre között zajlott, ezen keresztül pedig a gyűjtő érvényesülési stratégiájára.

⁶² Interjú Móser Zoltánnal, készítette: a dolgozat szerzője, 2025. január 9. Mecseknádasd. Ezúton szeretném megköszönni Móser Zoltánnak a velem megosztott értékes információkat és hogy hozzájárult névvel történő szerepléséhez a dolgozatban. Minden az általam Móser Zoltánnal készített interjúból származó idézetet és információt jelölő lábjegyzetben erre a konkrét beszélgetésre utalok. Ennek jelölése a továbbiakban: Interjú Móser Zoltánnal.

⁶³ Leskó László néprajzi háttérű szépirodalmi művek szerzője volt az 1970-es, 1980-as években. Megjelent egy Kaposvárról szóló helytörténeti munkája is 1970-ben.

⁶⁴ Olsvai 1983: 183.

⁶⁵ Interjú Móser Zoltánnal. Ezt szintén megerősíti Móser elbeszélése, amelyben egy közös gyűjtésüket részletezte. Ennek során egy pusztán melletti putriban élő idős cigányasszonyt szólított meg kapálás közben, akitől végül egy tizenkilenc strófás rabéneket vettek föl.

⁶⁶ Leskó 1984: 65.

⁶⁷ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1961.03.17. keltezésű levél.

⁶⁸ Leltári szám: ErZs.L.1.x1146; keltezés: n.a.

⁶⁹ Leltári szám: ErZs.L.1.x1147; keltezés: 1983.09.21. Az ezekből származó idézeteket betűhív átirásban közlöm a továbbiakban.

⁷⁰ Annak tudatában dolgoztam fel és elemeztem ezeket, hogy az általam korpuszként aposztrofált gyűjtemény nem az Együd Árpád által váltott levelek összessége. Bizonyára léteznek/léteztek olyan neki címzett darabok, amelyek nem kerültek be a Rippl-Rónai Múzeumba, sor kerülhetett szándékos átválogatásra a beadás előtt, illetve el is veshettek – ezek tartalma pedig adott esetben megváltoztathatná a vizsgálat végkövetkeztetéseit.

3.1. Együd Árpád szakmai levelei

A kizárólag szakmai csoportba soroltam azokat a leveleket és feladókat, amelyek személyes témákat egyáltalán nem vagy ritkán érintenek és fókuszukban a néprajztudomány áll. A hivatásos néprajzosok és kevésbé hivatalos gyűjtők jelentik a partnerek egyik felét, másik részét társterületek és (főleg népműveléssel foglalkozó) intézmények képviselői. A szakmai levelezés első darabja 1951-ből, az utolsó 1983-ból, Együd halálának évéből származik.

Az általam olvasott dokumentumok közt számos olyan található, amely csupán egyeztetésre szolgált, ezek mellett gyakoriak a különböző eseményekre szóló meghívók, gratulációk a *Röpülj páva* műsorának összeállításában való részvétel okán⁷¹ vagy megjelent könyve kapcsán. Az olyan intézmények, amelyek Együddel mint múzeumi szakemberrel kívántak tárgyalni, szintén ebbe a kategóriába kerültek. Legszámosabbnak azok a levelek számítanak, amelyek adatokkal, felvételekkel, szövegközlésekkel kapcsolatban keresik, ennél valamivel kisebb, de szintén jelentékeny mennyiségben találhatók meg a közös gyűjtőutak szervezésére vonatkozóak. Együd négy – a korpusz jelenlegi darabjainak ismeretében általam – leglényegesebbnek ítélt⁷² szakmai levelezése Kríza Ildikóval, Rubinyi Györggyel, Scheiber Sándorral és Móser Zoltánnal zajlott.

A folklórkutató Kríza Ildikóval 1973 és 1983 közt váltott 15 levele kapcsán az figyelhető meg, hogy míg Kríza adatok, gyűjtések eredményei miatt kereste, addig Együd cikkei lektorálása, korrektúrázása, véleményezése végett. Ezeknél tetten érhető kettejük helyzetének különbözősége; a somogyi muzeológus elsősorban gyűjtött, így ő ezeket tudta megosztani a folkloristával, aki számára a szövegek ellenőrzése lehetett hasonlóan általános tevékenység.

Rubinyi Györggyel, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtárosával zsidó folklór gyűjtéseket és egyéb zsidóságot illető témákat tárgyalt meg a 24 darab 1971 és 1983 közti levelében, valamint egyeztettek néprajzi kiadványok cseréjéről, a küldeményeket kísérő pár soros üzeneteiből is megmaradt néhány. Rubinyi rendszeresen emlékeztette továbbá levelezőtársát híres költők emléknapjaira, évfordulóira.⁷³

⁷¹ Ez valószínűleg a legnagyobb egyezés a magánlevelek és a szakmaiak közt; mind régi ismerősei, munkatársai, mind a vele állandó kapcsolatban lévő, de elsősorban személyes témákról író adatközlők gyakran említik a műsort, ez ugyanis földrajzi helytől, hivatástól függetlenül mindenkihez könnyen eljutott.

⁷² Hogy mely levelezőpartnereket szükséges külön bemutatni, egyrészt a levelek mennyisége, másrészt azok adatbősége alapján választottam ki. Vannak tehát feladók, akiknek az alább bemutatandókhoz hasonló számú levelét volt alkalmam olvasni, ugyanakkor nem minősültek a többihez mérve kimondottan tartalmasnak. Ennek fordítottja is igaz lehet, így például Erdélyi Zsuzsanna esetében, ahol a két hagyatékban összesen 13 levelet találtam, mégis úgy ítéltam meg, érdemes őket kivonatolni. (Erről bővebben írok a következő alfejezetben.)

⁷³ Ilyen volt például Arany László (leltári szám: RRM_EA_L_308; keltezés 1978.07.07.) és Kölcsény Ferenc (leltári szám: RRM_EA_L_319; keltezés: 1978.08.05.) halálának évfordulója.

Scheiber Sándor neológ rabbival, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójával Rubinyihoz hasonlóan a zsidó folklór és az ezt tárgyaló publikációk miatt levelezett 1978 és 1983 között (összesen 20 levél található a gyűjtő hagyatékában ezekből). Scheiber zsidó dallamtöredékekről és lakodalmi köszöntők anyagairól egyeztetett Együddel, aki a rabbi publikációihoz szükséges adatok összegyűjtésében segédkezett elsősorban.

Móser Zoltánnal – aki Trabantját rendelkezésükre bocsátva eredetileg fotósként csatlakozott folklór gyűjtők körútjaihoz⁷⁴ – néprajzi adatokat cserélt. Az 1979 és 1983 közötti időszakból 20 levél maradt fenn.⁷⁵ Esetükben megfigyelhető egyfajta kölcsönösség; míg Krízának és Scheibernek inkább Együd küldött anyagokat, Móserrel való kapcsolatában valóban adatcseréről beszélhetünk. A szakmai témák kimondottan változatosak esetükben, a sámán–regös kapcsolat kérdését azonban több levélen keresztül tárgyalták. Szerveztek folklór műsort és gyűjtést, Móser állítása szerint általában mégis azért találkoztak, mert mikor a gyűjtőtől adatokat, felvételeket vagy folklórszövegeket kért, Együd jellemzően azt válaszolta, hogy nála van valahol az anyag, de hirtelenjében nem találja – ilyenkor utazott el hozzá a fotós.⁷⁶ Míg Együd szövegeket és magnószalagokat adott neki, addig Móser fotókat és fordításokat osztott meg inkább.

A teljes, általam vizsgált Együd-levelezés szakmai része – ugyan az 1950-es évekből is maradtak fenn darabjai – az 1970-es évek végén vált aktívabbá a korpusz alapján. Ennek lehet oka a szakmai kapcsolatok Együd idősebb korára történő megszilárdulása, de akár az is, hogy valamilyen okból kifolyólag életének ebből az időszakból maradtak fenn inkább dokumentumok. Az mindenképp megállapítható, hogy a kutatók, akademikusok száma viszonylag csekély szakmai leveleinek feladói közt. Ezek közül szemléltetésként említeném Andrásfaly Bertalant, akitől 1 levél található a korpuszban 1980-ból, Domokos Pál Pétert, akitől 3 darab 1987-ből, Dömötör Teklát, akitől 4 darab az 1976 és 1980 közti évekből, Gunda Bélát, akitől 8 darab az 1978 és 1983 közti időszávból, valamint Manga Jánost; tőle 5 darab maradt meg, ezek keletkezése 1972 és 1977 közti. Megjegyezném továbbá, hogy a teljesen kezdő, gyakran még gimnazista vagy egyetemista, néprajzi érdeklődésű fiatalok munkáját éppen

⁷⁴ Interjú Móser Zoltánnal. Móser a vele készített interjú során arról számolt be, hogy autója miatt fotós létére kimondottan kiterjedt ismeretségi kört alakított ki néprajzosokból. Mivel a hosszabb, gyakran napokig, hetekig tartó gyűjtőutak során hatalmas segítség volt a személyautó, az adatközlők dokumentálásánál pedig a fotográfus, idővel keresetté vált ebben a körben. Bár nem emlékszik pontosan, hogy mikor és ki által ismerte meg Együd Árpádot, valószínűnek tartja, hogy Olsvai Imrén keresztül.

⁷⁵ Interjú Móser Zoltánnal. Móser bevallása szerint az utóbbi években nem szokott sok mindent megőrizni, levelei közül csak egy-kettőt tett el, a többit megsemmisítette. Együd egyik neki szóló levelét megpróbálta előkeríteni az interjú megszervezése és a találkozás közti időben, de nem találta meg.

⁷⁶ Interjú Móser Zoltánnal.

annyira támogatta saját anyagaival és bátorításával, mint a fenti felsorolás tagjaiét. Szívesen adott tanácsot és osztotta meg eredményeit, meglátásait.

3.2. Együd Árpád szakmai–magán levelei

A szakmai–magán levelezés részét különböző háttérű személyek anyagai alkotják; e kategória elsődleges jellemzője az, hogy az ide sorolt levelekben a szakmai és magán témák keverednek annyira, hogy egyik fő csoportba sem sorolhatók. A feladók közt így gyűjtők, kutatók, különböző foglalkozású értelmiségiek, továbbá három adatközlő is található. Az első levelek 1969-ben kerültek feladásra, ugyanakkor az 1970-es évekig nem mutatnak kifejezett gyakoriságot. Az utolsót 1983-ban küldték. Mindenképpen tisztázandó, hogy ahogyan a két másik kategóriánál, úgy ennél is kizárólag a levelek tartalma és feladójuk hivatása volt az, amelyet alapul tudtam venni a meghatározásnál. Ennek megfelelően egy – bár objektivitásra törekvő, mégis – szubjektív rendszer jött létre, melyben a harmadik halmazt, a szakmai-magán leveleket kimondottan a kategorizálási nehézségek hívták életre. Ezek java témája alapján szakmai (például tanulmányokkal kapcsolatos) volna, de vagy a fogalmazásmód közvetlensége vagy a szakmaisággal össze nem egyeztethető (így egészséget, családot illető) információk miatt nem gondoltam célszerűnek együtt vizsgálni a fent bemutatottakkal. Bár ezek elhelyezése közben ugyancsak akadtak nehézségek, jóval kevésbé okozott problémát megoldásuk, mint a most áttekintendők esetében. A három adatközlő; Kottán Józsefné, Santa Vendelné és Tislér Antalné leveleinél megfigyelhető például az írásban történő adatközlés és a testi bajokról, lelki fájdalmakról történő beszámolók vegyítése, mely végképp kérdésessé tette funkciójukat, hiszen mind a kettő egyaránt fontos és elemi része lehetett a gyűjtővel való kapcsolattartásuknak. Ehhez hasonló Együd levélírói énje is; kimondottan gyakran ugrál témák között,⁷⁷ vissza-visszatér hozzájuk.

Két fontos szakmai–magán levelező partnereként Erdélyi Zsuzsanna folkloristát és Bálint Sándort, a vallási néprajz kutatóját emelném ki, mivel az ő hagyatékaikban fellelhető, Együdtől származó leveleknek köszönhetően a köztük fennálló kapcsolat sokkal egzaktabb, könnyebben vizsgálható, mint az olyan esetekben, amelyekben csak az egyik oldal szövegeit olvashattam. Erdélyi hagyatékában 5, Együdében 8 vonatkozó levelet találtam a 1973 és 1975 közti évekből,⁷⁸ melyekben a kutatónő adatokat és gépeltetésben való segítséget kért általában

⁷⁷ Interjú Móser Zoltánnal. E tapasztalatomat Móser Zoltán megerősítette, aki levelezésük jellemzésekor sűrűn írt, össze-vissza szövegekként jellemezte ezeket.

⁷⁸ Két 1983-as keltezésű levél tartozik még ezek közé (melyekkel együtt 13 a levelek száma), egyrészt Erdélyi Zsuzsanna Együd halálakor Együdnének küldött levele, melyben részvétét fejezi ki és elnézést kér, amiért későn

Együdtől, aki szintén szakmai anyagok kapcsán kereste őt leggyakrabban. Témáik közé tartozott a horvát nemzetiségi folklór, ennek kapcsán hangszalagokat is cseréltek, illetve egy alkalommal kántálás szövegét küldte el a somogyi muzeológus Erdélyinek, melyet akkor készülő kéziratába tervezett beemelni. Ezek mellett ugyanakkor mindkettejük, kiváltképp Együd gyenge egészsége – melyről több emlékirat, levél, sőt saját maga is megemlékezik⁷⁹ –, és a munkával kapcsolatos nehézségei gyakori elemei levélváltásuknak. A *Somogyi népköltészet* című kötet eljutott Erdélyihez,⁸⁰ aki egy 1975-ös dátumú levelében gratulált Együdnek az elvégzett munkához, ebben így ír: „Kedves Árpai nagy örömet szerzett gyönyörű könyvével. Nem tudtam előbb megköszönni, mert «kolindálni» voltam a román határ mentén. Haza jöve várt könyve, melyet nagy szeretettel vettem kézbe, szeretettel az anyaga iránt és szeretettel a különlegesen szép kiállítás iránt. Már nem is beszélek arról a szeretetről, mellyel az ember egy szinte életműbe illő munkát tekint. Ha ezek után Maga mást sem csinálna, mint malmozna, már akkor is meglehetne Magával elégedve mind Somogy, mind az ország.”⁸¹ E méltatás szívélyessége és dicsérő szavai egy bizonyos fokú közelséget feltételeznek kettejük között, ugyanakkor a magázás és a fennmaradt levelek mennyisége ezzel szemben inkább távolságot sejtet. Érdeemes továbbá figyelembe venni, hogy amennyiben magától a szerzőtől kapta meg a kiadványt, adódott a helyzetből mind a köszönőlevél megírása, mind pedig az elismerő szavak használata. Ahogyan az idézetben, úgy az Erdélyi lehetséges, meg végül nem valósuló látogatásairól szóló levelekben is rengeteg munkáját emlegette a folklorista, aki ebben az időben aktívan gyűjtött és publikált.

Bálint Sándorral való ismeretségét 13, Együd hagyatékában és 20, Bálint hagyatékában fennmaradt, 1976 és 1979 közt váltott levél dokumentálja. Az előbb ismertetett anyagokhoz hasonlóan ezekben elsősorban szakmai kérdésekről esik szó, érdekességük, hogy Együd – aki alapvetően muzeológusi és a *Röpülj páva* mozgalom körüli teendőit taglalja – ugyanakkor helyenként kimondottan személyes információkat oszt meg levelezőpartnerével, főleg a nagyobb terjedelmű levelek esetében. Egyik ilyen alkalommal egy szokatlan álmát részletezi,

ír e kapcsán. Ebben röviden jellemzi a gyűjtőt és megemlékezik halála előtt pár hónappal tett látogatásáról, melynek idején jó fizikai- és kedélyállapotúnak látszott. Ekkor meg is beszéltek, hogy mind a ketten kevesebbet fognak dolgozni. E levélhez csatolva található Együd Árpád gyászjelentése, melyet vélhetően korábban kapott meg Erdélyi. A másik az özvegytől származik, ez egy apró, sablon alapján készült köszönőlevél, melyben gyerekeivel megköszönik, hogy a címzett enyhítette gyászukat.

⁷⁹ Interjú Móser Zoltánnal.

⁸⁰ A következő idézetben olvasható „megköszönni” megfogalmazás miatt elképzelhetőnek tartom, hogy magától a szerzőtől kapta meg, ez ugyanakkor csupán személyes hipotézisem. Erdélyi egy levelében azt ígéri Együdnek, hogy személyes viszi el neki legújabb kötetét, tehát elképzelhető ennek fordítottja is. (Leltári szám: ErZs.L.1.x2417, keltezés: 1975.12.29.) Más, Olsvai által írt levelekből kiderül, hogy igyekezett a szakma általa ismert, nevesebb képviselőihez eljuttatni Együd könyvét, ez alapján akár tőle is származhatott vagy egészen más forrásból.

⁸¹ Leltári szám: ErZs.L.1x2417; keltezés: 1975. 11.12.

melyben a címzett Bálint Sándor is megjelent. Bár az efféle elemek jóval ritkábbak, mint a munkát érintők, feltűnő az egyoldalúság: Bálint szüksézből, távolságtartóbb, nála egyáltalán nem kerülnek elő magántémák.⁸² Együd neki küldött kéziratait, küldeményeit mindig méltatja, szükség esetén korrektúrázza, tanácsokat ad – csupán az ő leveleit alapul véve kerülhetett volna e kapcsolat a szakmai kategóriába. Kiemelném, hogy minden neki küldött szöveg véleményezésekor Együd gyűjtői elhivatottságát dicséri, sokkal kevésbé hangsúlyozza maguknak a szövegeknek a minőségét. Több, küldeményhez tartozó kísérősorokat tartalmazó üzenet található még a levelek közt, valamint a találkozókra szóló egyeztetések is gyakoriak a levelkben. Szemben az Erdélyivel váltott levelekkel, ezekből egyértelműen kiderül, hogy sikerült a tervezett találkozók közül legalább egyet megvalósítaniuk, Bálint járt Együdnél látogatóban. Olsvai Imre barátjáról írt megemlékezéséből az derül ki, hogy Együd példaképként tekintett a szegedi néprajzosra: „De miért és hová siettél ily nagyon? Talán, tudat alatt a Te szeretett mestered és atyai barátod, Bálint Sándor professzor után kíváncsi voltál? Mert az ő váratlan, szerencsétlen halála — jól tudjuk — igen megrendített téged, azóta sem tudtál napirendre térni fölötte. Hozzáteszem: mi sem; és a tiédén sem bírnak; sem pedig Borsai Ilonáén, Békefi Antalén, Pesovár Ferencén. Túl hamar sorakoztatok egymás nyomába. Így a mennyei karok egyre gyarapodnak, a földi seregek folyvást fogyatkoznak. Lesz-e vajon mégis folytatód, aki a nyomodba lép, mint te Vikáréba, Gönczi Ferencébe?”⁸³ Bár egy harmadik forrásból származó idézet alapján nem ítéhető meg kettejük kapcsolata, feltűnő számomra, hogy Olsvai nem a többi, Együd halálának környékén elhunyt gyűjtővel egy helyen említi Bálintot, hanem külön, illetve hogy mesterén felül atyai barátjának nevezi. E szövegrész azt illetően jelent inkább támpontot, hogy Együd hogyan tekinthetett rá, illetve gyűjtőként tevékenykedő kortársaira.

4. Olsvai Imre élete és munkássága

Együd Árpád legfőbb levelezőpartnerével, Olsvai Imre népzeneész–néprajzkutatóval az 1950-es évek végétől kezdve állt ismeretségben; a gyűjtő 1957-ben került szakmai kapcsolatba az MTA Zenetudományi Intézetével, melynek Olsvai munkatársa volt.⁸⁴ Már az egymással

⁸² Itt megjegyezném, hogy amint Együd közvetlenségét minden róla nyilatkozó ismerős kiemeli, úgy Bálint is rendelkezett egy levél–írói énnel, ami feltehetően jóval visszafogottabb lehetett Együdéénél. Hogy ez magyarázza-e a távolságtartását vagy sem, nem világos számomra, de úgy vélem, érdemes figyelembe venni kettejük kapcsolatának bemutatásánál.

⁸³ Olsvai 1983: 183.

⁸⁴ Hála 1995: 35.

váltott leveleik mennyisége miatt is említésre érdemesnek gondolom barátságukat, a következő fejezet bővebb jellemzésében ezt kiegészítendő számos további olyan részletet kísérek meg ismertetni, amelyek a levélváltás kiemelt fontosságát támasztják alá. Bár dolgozatom fókuszában Együd Árpád áll, mielőtt áttérnék levelezésükre, szeretném vázolni Olsvai Imre életét, személyét, elsősorban néprajztudományon belüli pozíciójára való tekintettel, hogy a későbbi elemzés alapjait lefektessem.

4.1. Olsvai Imre rövid életrajza

Olsvai Imre⁸⁵ önéletrajza szerint⁸⁶ Budapesten született, 1931. április 2-án, gyermekkorát azonban Kaposváron töltötte, melyet ezért „szülőfalujának” tartott, Somogy megyét pedig szűkebb hazának nevezte. 1939-től kezdve, öt éven keresztül tanult zongorázni és hegedülni, nyolc évig a Fiúgimnázium kórusában, majd két évig a Kaposvári kórus felnőtt vegyes karában énekelt. 1943 és 1949 között gimnáziuma kántora volt.

Tizenéves korától kezdve érdeklődött a népzene iránt; eleinte kiadványokon, 16 éves korától kezdve a régi stílus képviselővel való találkozásokon keresztül ismerkedett azzal. Gyűjtött Somogyban, Baranyában, Tolnában, Zalában és Bács-Kiskun megyében, ahol ekkor még közvetlen hallás után lejegyezve rögzítette az elhangzottakat. Mire a Zeneakadémiára felvételizett, már huszonegy falu háromszáz dalát gyűjtötte fel e módszerrel (csupán 1955-től kezdve használt hangfelvevő-készüléket). A Zeneakadémia zenetudományi és zeneszerzői szakán végzett el, Kodály Zoltán és Szervánszky Endre keze alatt tanult. Rajtuk kívül Molnár Antal, Lajtha László, Szabolcsi Bence, Bárdos Lajos, Bartha Dénes, Nagy Olivér, Legány Dezső, Járdányi Pál és Lendvai Ernő óráit is hallgatta. Mindeközben gyűjtött tovább, illetve a közművelés fontosságát felismerve hagyományörző együttesek munkáját, népzenei-, valamint rádió- és televízió műsorok összeállítását segítette. 1974-ben a Zenetudományi Intézet tudományos munkatársa, majd főmunkatársa lett, 1998-ban nyugdíjazták, ezután haláláig bejárta és végezte munkáját. 1958 és 1998 között az MTA központi népzenei gyűjtésében, illetve zenei rendszerének kidolgozásában vett részt, melynek eredményeként többek közt a Magyar Népzene Tára sorozat is létrejött. Legintenzívebben a VI. és VII. kötet körüli munkákban vett részt, de a IV, V. és VIII. részekben szintén közreműködött. Elemző munkáiban a magyar népzene rendszertanára és változásvizsgálatára, valamint környező népek és rokonnépek

⁸⁵ Születési neve Vavrincez Imre volt, ezt 1959-ben változtatta Olsvaira, a kettős vezetéknevet nem engedélyezték ebben az időben. (Gerzánics 2014: 3.) Együd leveleinek egy részén is Vavrincez Imre címzés szerepel.

⁸⁶ Lásd: Olsvai 2000.

zenéjével történő összehasonlítására fókuszált. Foglalkozott népzene és műzene viszonyával, egymásra hatásával.⁸⁷ 1991-ben Életfa Díjat, 2005-ben KÓTA Életmű-díjat kapott, 2002-ben díszdoktorrá avatták a Miskolci Egyetemen, ahol hat évig tanított.⁸⁸

Tudományos és ismeretterjesztő munkát egyaránt végzett, publikációi mind a két műfajban megjelentek.⁸⁹ A folklórgyűjtés iránti érdeklődését ezek mellett megőrizte, folytatta. 2014. február 19-én hunyt el.

4.2 Karaktere és személyisége

A továbbiakban Együd Árpád jellemzéséhez hasonlóan az általa írt levelek, a róla nyilatkozó interjúalanyok beszámolóí és egy kollégája által írt nekrológ alapján szeretném felvázolni Olsvai Imre rekonstruálható személyiségvonásait.

Porteleki László a vele készített interjú során kiváló előadókészségét, strukturált gondolkodásmódját, jó humorát és kedvességét emelte ki, valamint „vesszőparipáját”, mely szerint nem kell távoli országokba, sőt határokon túli magyar nyelvterületre sem elutazni ahhoz, hogy az ember folklórt gyűjtsön. Szorgalmazta az alapos kutatást, „nagy rálátású, nagy kiterjedésű tudós volt és egy nagyon kedves ember, [...] aki nem mellékesen nagyon komoly gyűjtő is volt.”⁹⁰ Porteleki, valamint Móser Zoltán is kiemelte,⁹¹ hogy azon kevesek közé tartozott a Zenetudományi Intézet népzenevel foglalkozó dolgozóinak köréből, akik fül után jegyezték le zenét.⁹² Ez forrása volt a főnökével való véleménykülönbségének; a lejegyzések megírása és egyéb intézeti teendők helyett szívesebben foglalkozott a *Röpülj páva* körüli feladataival és népzenei versenyek zsűrizésével.⁹³ Vargyas Gábor antropológus így írta le apjának, Vargyas Lajosnak, a Népzene kutató Csoport vezetőjének Olsvai tevékenységét illető véleményét: „[...] legfeljebb egy dolog miatt volt/lehetett elégedetlen vele (mint ahogy Pesovár Ernővel is): hogy sokkal inkább törődtek a mozgalmi ügyekkel (és Pesi a koreográfusi munkájával), mint saját tudományos pályájuk építésével, ezért aztán jóval később csinálták meg

⁸⁷ Olsvai 2000: 48.

⁸⁸ Gerzanics 2014: 3.

⁸⁹ Olsvai 2000: 49.

⁹⁰ Interjú Porteleki Lászlóval; készítette: a dolgozat szerzője; 2025. január 8. Budafok. Ezúton szeretném megköszönni Porteleki Lászlónak, hogy pár héttel korábbi műtétje ellenére vállalta a beszélgetést, illetve köszönöm a velem megosztott hasznos meglátásait, és hogy hozzájárult névvel történő szerepléséhez a dolgozatban. A továbbiakban minden az általam Porteleki Lászlóval készített interjúból származó idézetet és információt jelölő lábjegyzetben erre a konkrét beszélgetésre utalok. Ennek jelölése a továbbiakban: Interjú Porteleki Lászlóval.

⁹¹ Olsvai szintén említette önéletrajzában, hogy gyűjtései során kezdetben hallás után jegyezték le.

⁹² Interjú Móser Zoltánnal.

⁹³ Interjú Móser Zoltánnal.

a tudományos fokozatukat, a kandidátusit, mint kellett volna, és el sem jutottak az akadémiai doktoriig – ezzel is rontva a Népzene kutató Csoport tudományos megítélését, növelve a támadhatóságát. Édesapámnak, aki a Népzene kutató Csoport utolsó igazgatója volt, és amikor beolvasztották azt a Zenetudományi Intézetbe, tiltakozásképp lemondott, felelős vezetőként ezeket a szempontokat nagyon is a szeme előtt kellett tartania.”⁹⁴

Fehér Anikó népzene kutató így emlékezett Olsvaira: „Fejből segített mindig, nem kellett hozzá lexikon vagy dalgyűjtemény.”⁹⁵ Ezen idézetekből egy olyan ember képe rajzolódik ki, aki rendelkezett az akadémiai munkához szükséges kompetenciákkal; az alaposággal és a rendszerben való gondolkodás készségével, egyéb tevékenységei, ezek prioritása miatt azonban nem kizárólag tudományos munkáján keresztül igyekezett a folklór megőrzéséhez hozzájárulni.

5. Együd Árpád és Olsvai Imre kapcsolata

A két néprajzos szakmai és baráti szinten egyaránt működő kapcsolata egyértelműen a munka iránti elhivatottságon alapult, mely ez esetben a gyűjtéssel egyet jelent. Bár a keretek, amelyek közt ezzel foglalkoztak, egészen más módon pozícionálta életükben e gyakorlat szerepét, megközelítésükben sok egyezés tapasztalható.

5.1. Levélváltásaik

Levélváltásuk kiterjedt: az általam ismert darabok alapján 1959 és 1983 között tartották írásban a kapcsolatot, Olsvai hagyatékában 54,⁹⁶ Együdében 55 kapcsolódó levél maradt fenn. Ezek legfontosabb jellegbeli sajátossága az, hogy a szakmai célú információközlés és a baráti közelség elválaszthatatlan módon szervesül bennük. A két gyűjtő hasonló érdeklődésén és személyiségén⁹⁷ alapuló partnerség eredményeként a levelek tudománytörténeti értékű dokumentumokként és a magánügyek megosztására szolgáló távkommunikáció lenyomataiként egyszerre tűnnek föl.

A fogalmazásmód szívéllyessége mindkét feladónál megfigyelhető, ennek formai megjelenése ugyanakkor eltéréseket mutat. Együd általában hosszan, fesztelen stílusban, témák

⁹⁴ Vargyas Gábor levele Szakál Annának, 2025.01.12. Itt szeretném kifejezni hálámat, amiért a levél OTDK-dolgozatomban való közléséhez és saját teljes névvel történő említéséhez hozzájárult.

⁹⁵ Fehér 2014 (ide kell oldalszám, de nincsen fönt sehol)

⁹⁶ Ezeket kiegészítendő 4 Együdnétől és 3 magától Olsvaitól származó darab is tartozik a hagyatékba. Ezeket olvastam, az Együdné által írtakat ugyanakkor elsősorban kontextualizálás és a bennük potenciálisan megtalálható kiegészítő információk miatt. Az elemzést főként Olsvai és Együd egymásnak írt leveleire fogom alapozni.

⁹⁷ Gondolok itt például a beszámolók alapján mindkettejükre jellemző humorosságra és munkakedvre.

közt ugrálva közölte mondanivalóját, Móser Zoltán szerint „A4-es papíron egy sortávolság sűrű volt, és addig írt, amíg a végére nem ért, össze-vissza mindenről beszélve.”⁹⁸ Olsvai jóval nagyobb igényt mutatott a témák szeparálására. Ennek tördeléssel, bekezdések és témák közé toldott szünetekkel, eseteként számozással vagy listázással történő jelzése több levelében megjelenik. E módszere ellenére egészen strukturáltak mégsem nevezhetők, ugyanis sok esetben vagy nem alkalmazza, vagy sikertelenül alkalmazza e metódust. Közös szokásuk a megszólítások minél szövevényesebbre és szellemesebbre fogalmazása. Az Együd által írt levelek közt olyan köszönésekkel találkozhatunk, mint: „Kedves Kodály-kergető, Bartók-bolond Barátom!”⁹⁹ „Dél-Balaton Balladása!”¹⁰⁰ „Népzenetár társtalan tudós tulajdnoka!”¹⁰¹ „Gyermekek, pubertások, vénasszonyok, boszorkák patinás-pompás Patrónusa!”¹⁰² Ennek Olsvainál olvasható megfelelői: „Somogy-Tolna Hőse!”¹⁰³ „Hát Te Földet sarkából kidöntő, kulisszafelforgató, mítoszmázoló!”¹⁰⁴ vagy „Árpád Atyánk Kései Gyermeke!”¹⁰⁵

Mind a két feladónál elsődlegesnek számított a munkával kapcsolat híradás, Együdnél a múzeumi teendőket és népzenei vetélkedőket illető, Olsvainál a Zenetudományi Intézethez és különböző készülőben lévő publikációkhoz kapcsolódó kérdések. Ezek nemcsak beszámoló; közösen gondolkodtak projektjeikről, terveztek és szerveztek népzenei bemutatókat, utazásaikkor levelezőlapokat és rövid tudósításokat küldtek egymásnak.

5.2. A két gyűjtő háttéréről és egymáshoz való viszonyulásáról

Az egyezések és azonosságok mellett alapvetőnek számít kettejük dinamikájában szakmai háttérük, munkájuk és ezekkel járó különbözőségük. Míg Együd – aki Somogyon belül rendkívül mobilisnak és ismertnek minősült – bizonyos szempontból földrajzilag lehatárolt területen mozgó gyűjtő volt, Olsvai budapesti központú akadémiai foglalkozásával kiterjedt szakmai közzeggel, erőforrásokkal rendelkezett.

A budapesti szakmai életről így Együd rajta keresztül tudott hírt szerezni: „Közben Vargyas megkapta az ukázt: március 25.-re takarodó a Várba, át kell adnunk helyiségeinket főtitkári hivatal céljára. Kapunk kevesebb négyzet- és légköbmétert (úgy kell a százezer

⁹⁸ Interjú Móser Zoltánnal.

⁹⁹ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1969.08.12. keltezésű levél. A levelekből származó idézeteket itt és a továbbiakban is betűhíven, helyesírási hibákat nem javítva közlöm.

¹⁰⁰ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1970.09.14. keltezésű levél.

¹⁰¹ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1971.06.04. keltezésű levél.

¹⁰² Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1980.06.06. keltezésű levél.

¹⁰³ Leltári szám: RRM_EA_L_28; keltezés: 1969.08.07.

¹⁰⁴ Leltári szám: RRM_EA_L_37; keltezés: 1970.02.25.

¹⁰⁵ Leltári szám: RRM_EA_L_96; keltezés: 1974.01.13.

dallamnak papíron, húszezernek szalagon és lemezen!) Nincs pardon, a pártközpont utasítása hogy az Akadémia átszervezése következtében minden főhivatal itt a székházban tanyázzon. Mi meg a kéziratár útban vagyunk, ki velünk!” – írja Olsvai Imre a Zenetudományi Intézet költözésének menete és háttere kapcsán.¹⁰⁶ Élethelyzetük és pozíciójuk feladataik ismertetéseiből is kitűnik. Amint azt egyéni jellemzéseik és leveleik egyaránt mutatják, mindketten fáradhatatlanul dolgoztak, munkához való viszonyulásuk helyett kötelezettségeik jellege tért el. Olsvai a Zenetudományi Intézet kutatójaként kívülről kapott munkarendhez és határidőkhöz volt kénytelen alkalmazkodni, mely igen nehezebbre esett – erről Móser Zoltán beszámolt intézményes hátterére vonatkozó kérdésem megválaszolásakor.¹⁰⁷ Olsvai sok Együdhöz írt levelében hangot ad ennek: „Szorongat a Néprajzi Társaság – 48 órán belül adjam le a szeptemberi pécsi előadás szövegét; sürget a Finnugor adósság – ezt is szeptemberre kell megírnom; szintén szept. elején esedékes az egyetemi folklórtankönyv népzenei fejezete; – Horváth Karcsi Lentiben várja véleményemet a Szili János – 600 egynéhány dalnyi személy-monográfiájáról; írnom kellene már a Népzene Tára VII. Kötet Bevezető Tanulmányát, és hát közben apám, hugom költözik, tőlem + hozzám bútorok áramlanak.”¹⁰⁸

Levelezőtársa ezzel szemben elsősorban belső indíttatásból dolgozott folyamatosan; a gyűjtések, a néptáncsoportok színpadra állítása és a kulturális versenyek bírálása szoros keretek közt tartották ugyan, e kereteket azonban egyrészt maga választotta, másrészt valamivel flexibilisebbek voltak. Így ír aktuális terveiről egy alkalommal: „Láttam néhány kulturbemutatót. Vasárnap, 5-én lesz Siófokon, Tabon, Kaposvárott járási bemutató. A megyei májusban lesz. Ma szerepel csoportom a színházban. Holnap megyek Szulokba német-táncot gyűjteni. Hétfőn Böhönye-Gudorára megyünk a cigányokhoz, utána pedig Ernőhöz, Szt.mihályhegyre, s onnan tovább – a fene tudja, hová még. Tehát mielőbb gyere. Terának is van 50 újabb dala. A többit majd megbeszéljük.”¹⁰⁹ Bár az idézetek alapján kirajzolódó különbségek nem jelentenek egyértelmű alá-fölérendeltségi viszonyt, a további levelekből és az általam készített interjúkból az valószínűsíthető, hogy Együd számára Olsvai egyfajta mentort jelentett, a budapesti tudóst, akitől amellet, hogy őszinte barátságot kap, szakmai tanácsokat és lehetőségeket remélhet.

Olsvai számára Együd sokkal inkább volt a tőle akadémiai munkája által elszakított gyűjtői életforma megélője¹¹⁰ és a távolról szeretett Somogy folklórjának szorgos

¹⁰⁶ Leltári szám: RRM_EA_L_37; keltezés: 1970.02.25.

¹⁰⁷ Interjú Móser Zoltánnal.

¹⁰⁸ Leltári szám: RRM_EA_L_172A; keltezés: 1976.07.03.

¹⁰⁹ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1959.04.03. keltezésű levél.

¹¹⁰ Interjú Móser Zoltánnal.

dokumentátora. Ennek bizonyítéka a levél, melyben barátja munkáját dicséri: „A sokkal kisebb lélekszámú Veszprém és Szekszárd hol tart ének-zene-táncszínponton Kaposvártól! Pedig nem kezdték korábban, sőt... Lokálpatrióta lelkemet bántja a kaposi lemaradás, porbaragadás. No, ez a kezdeményezés enyhít valamit »honfibusmon«, de nem tudja feledtetni a közállapotokat. Ha több időm volna, legalább papíron gyártanék néhány énekkari és népzenei feldolgozást Somogyország hangzataiból. De időm nincs, amit meg kisorsítok, azt a néhány pillanatot hálásabb együtteseknek áldozom.”¹¹¹ Egy másik levelében feladatai miatt érzett kimerültségét Együd friss gyűjtési élményeivel hasonlította össze: „[...] elhiszem, hogy dicsekszel, fölvész, míg mi cipekedtünk, rakodtunk, hajszárítókkal penészedő lemezdobozokat fűjtünk kalákába, stb, Te addig somogyi kincseket bányásztál elő!”¹¹²

Az összekötő kapocs tehát mindezek alapján Somogy megye és a folklórgyűjtés: míg Olsvai gyermekkorát töltötte és első gyűjtési élményeit szerezte Somogyban, addig Együdot tanárként helyezték először Csurgóra. Ösztönös gyűjtői vágya talán irányulhatott volna más régióra is, amennyiben nem itt kap munka, végeredményként mégis azt láthatjuk, hogy ez az elhivatottság egyértelmű irányt kapott Somogyba költözésével. Olsvai pedig személyében egy hasonló érdeklődésű és humorú barát mellett lokálpatriotizmusa közvetett megélésére talált módot. Ez a kölcsönösség jelenlétét – melynek fontos komponense volt, hogy mindketten olyan formáját űzték a néprajzi karriernek, amely a másik számára elérhetetlen vagy fenntarthatatlan volt – és a mentori–mentorálti, valamelyest mégis hierarchikus viszonyt egyaránt magyarázza.

5.3. Közös gyűjtések, látogatások (illetve azok elmaradása)

A fenti viszonynak, úgy vélem kiváló illusztrációja a közös gyűjtőutakra való igény és ezek megvalósulásai, melyek megszervezése a leveleken keresztül történt. Itt kiemelő, hogy bár Együdben látszólag nagyobb igény volt ezekre – szervezésüket is főként ő végezte –, Olsvai úgyszintén vágyott a vidéki települések bejárására, csak számára ez nehezebben volt kivitelezhető, mint egyébként is Somogyban élő barátja számára.

Emellett Olsvai saját kutatásainak Somogy megyét érintő kérdéseivel, adatigényeivel a régió szakértőjévé vált barátját kereste; adatközlők kapcsán, kész gyűjtési anyagok, magnófelvételek és fotók ügyében egyaránt. „Nikláról van némi felvételem: Gáabrielnétől elég sok szakrális ének, hiedelmek stb., Hársházi bácsitól jó történeti anyag, Berzsenyiről stb. Szabó Juli (múlt századi) előénekestől több vallásos ponyva stb. Mire kellene? Ha lejönnél,

¹¹¹ Leltári szám: RRM_EA_L_43; keltezés: 1970.10.03.

¹¹² Leltári szám: RRM_EA_L_38; keltezés: 1970.10.03.

kimehetnénk utángyűjtést csinálni a környéken (bár adatközlőim már meghaltak, most jutott eszembe) vagy meghallgathatnád a felvételeket.”¹¹³ – válaszolja Együd egy alkalommal, mikor Olsvai anyagot kér tőle. Együd elsődleges igénye az lett volna, hogy a Budapesten működő népzene kutató meglátogassa, illetve, hogy együtt gyűjtsenek.¹¹⁴ Leveleiben kész terveket osztott meg általában, a gyűjtőutak állomásait, az Olsvai által elérni szükséges vonatok indulási idejével, ezek részleteivel A4-es méretű lapok oldalait töltötte meg.

Az utazások azonban jóval kevesebbszer valósultak meg, mint ahányszor megtervezésre kerültek; a levelezés talán leggyakoribb eleme Olsvai elmaradt látogatásai miatti elnézés kérése, magyarázkodása – ez lényegében párját képezi az Együd által gondosan kitalált tervezeteknek. Mindezek ellenére feltételezhetően nem a hajlandóság hiánya volt sikertelen megvalósításuk oka. Ennek egyik jele, hogy maga a terveket szövő Együd is gyakran felsorolta a barátja lejutása előtt sorakozó akadályokat, a másik pedig, hogy Olsvai változatos módokon biztosította őt lojalitásáról, például „Legfőbb sorstársam!”¹¹⁵-ként hivatkozva rá. E visszatérő motívum a fentebb vázolt élethelyzetbeli különbségek ismeretében válik értelmezhetővé, magyarázhatóvá.

6. Együd Árpád szakmai érvényesülési stratégiájáról

Dolgozatom zárásaként a fent bemutatott körülmények összegzését és szintetizálását kísérem meg. Azon meglátásaimat szeretném áttekinteni, amelyek Együd Árpád a vizsgált korszak néprajztudományi világában feltételezhető pozícióját, illetve ebben történő érvényesülésre vonatkozó törekvéseit illetik.

6.1. Gyűjtő vagy folklorista?

Együd Árpád a néprajztudomány 20. században fennálló hierarchiáján¹¹⁶ belüli helye ennyi anyag alapján nem állapítható meg egyértelműen. Az valószínűsíthető, hogy egy önkéntes

¹¹³ Leltári szám: RRM_EA_L_797; keltezés: 1983.05.30

¹¹⁴ Ebben egyébként bizonyára szerepet játszott az, hogy míg Együd környékén számos gyűjtési lehetőség volt, Budapest már az 1960-as évek végén is éppúgy nagyváros volt, mint ma. Bár az általam készített interjúkból kiderül, hogy Olsvai azt vallotta, hogy ott kell gyűjteni, ahol az ember van, egyértelműen vágyott gyermekkori környezetébe és a somogyi folklórra való gyakoribb találkozásra.

¹¹⁵ Leltári szám: RRM_EA_187; keltezés: 1977.02.08.

¹¹⁶ Itt azért kizárólag a kiemelt korszakra és helyzetre szeretnék összpontosítani, mert egyrészt más anyagokat és eseteket illetően nem vagyok birtokában elegendő ismeretnek, másrészt pedig mert úgy gondolom, hogy a 21. századra ezek a dinamikák átalakultak. Részben a kutatott csoport (t.i. egykori parasztság) életmódjának végérvényes átalakulása, részben pedig a tudományosság kereteinek megváltozása miatt ma már csak a legritkább esetben beszélhetünk külön gyűjtőkről és kutatókról. Ehelyett a saját gyűjtések, illetve archívumi anyagok feldolgozása jellemző, így tehát olyan személy, akinek nincsen egyetemi végzettsége, ugyanakkor van kapcsolata

gyűjtő és egy hivatásos folklorista szintje közé érdemes pozícionálni. Ez részben adódik intézményi háttéréből, hiszen annak ellenére, hogy egyetemet nem végzett, muzeológusként tevékenykedett, melyből következően mind ismeretségi hálójával, mind pedig bizonyos fajta legitimitással rendelkezett a közegen belül. Tényleges beolvadása ugyanakkor nem történt meg; ennek oka lehetett a szükséges kompetenciák vagy a bekerülésre vonatkozó ambíciók hiánya mellett számos más körülmény. A továbbiakban azt szeretném körüljárni, hogy vajon mennyiben látta őt környezete gyűjtőként, mennyiben pedig kutató aspiránsként.

A róla szóló beszámolók és személyes dokumentumai alapján egyértelmű az elhivatottsága és a tény, hogy állandóan gyűjtött – tette mindezt módszeresen, szabadidős tevékenységnél jóval komolyabban véve. „Bodnár Sanyi jön le szombaton Kutasra; én is megyek, gyere le Te is, mert el kell menni Bolhásra! 6 tagú paraszzenekar sok népdalt tud, stb. (érdemes lenne felvenni). Berzencén ma voltam, tudnak lucázó-kotyoló dallamokat, majd felveszem, ha nem jössz.”¹¹⁷ – írja egy alkalommal, 1959-ben Olsvai Imrének. Az is valószínűsíthető, hogy gyűjtőként elismertnek számított, tudtak létezéséről, munkájáról. „Tisztelettel, csodálattal – és szeretettel, hálával is figyeltük, nyugtáztuk kezdő lépéseidet a negyvenes évek közepétől; – még több hálával és szeretettel fogadtuk feltáró, rábeszélő segítségedet az ötvenes évek zene- és táncgyűjtésében. Sem Vargyas Lajos, sem a magam Csurgó környéki gyűjtése nem volna ennyire gazdag és sokrétű, ha te nem jársz előttünk [...]”¹¹⁸ – értékeli Olsvai barátja nekrológiájában érdeklődését és szorgalmát. Egy javításra küldött cikkéhez készített terjedelmes korrektúra és kritika után így írt Domokos Pál Péter Együdnek: „A somogyi láncvers tisztázásához igen értékes cikkedben minden benne van és ezzel a munkával a magyar népzene-kutatás a Zenei Lexikonból és más Lexikonokból is hiányzó tisztázott és dokumentált fogalomhoz jut amiért csak hálával és megbecsüléssel gondolhat Reád, mint Aki megkereste a somogyi láncverset.”¹¹⁹ Mégis azt tapasztaljuk, hogy tudományos munkát végző személyként lényegében ismeretlen maradt személye, kutatásai szakmai berkekben történő prezentálása is élete utolsó tíz évére tolódott,¹²⁰ nagyrészt pedig elmaradt. A tudománytörténet koncentrikusan épülő köreinek egyik legszélső ívén helyezkedik el – ez olyannyira tényszerű, hogy nekrológjaiban tisztelői is akként kezelik. Leskó László Együd örökségéről írt cikkében fogalmazza meg: „S mégis valahogy mégsem esett elég szó róla,

a tudományos világgal, gyűjteni gyűjt (gyűjtéseit a nevezett szféra el is ismeri), kutatni ellenben kutat, inkább kuriózumnak nevezhető, mint egy létező lépcsőfoknak az említett hierarchián belül.

¹¹⁷ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1959.10.28. keltezésű levél.

¹¹⁸ Olsvai 1983: 183. Emellett az Erdélyi Zsuzsannával való kapcsolatáról írt rész idézetét szeretném visszaidézni, melyben a folklorista Együd megjelent kötetét méltatja.

¹¹⁹ Leltári szám: RRM_EA_L_326; keltezés: 1978.09.08.

¹²⁰ Mészáros 1983: 182. Együd Árpád bibliográfiáját lásd: <http://smmi.hu/egyud/bibliography.php>

munkájáról. Talán mert sohasem tolakodott előtérbe; a néprajztudomány szürke eminenciásaként dolgozott. Megszállott volt [...]”¹²¹ Ezt indokolja valamelyest a képzettség hiánya és a földrajzi elhelyezkedés, egészében azonban nem magyarázza: ehhez szükséges sokirányú érdeklődését is figyelembe venni. Testnevelő tanár, múzeumi szakember, gyűjtő és népművelési tanács vezető volt egy személyben, gyakran szimultán művelve ezeket, mely bizonyára megnehezítette a szakosodást és a komolyabb akadémiai karrier lehetséges elérését.¹²²

A körülmények összjátékának köszönhetően Együd Árpád megmaradt hivatalos kutatókkal, adatközlőkkel és más önkéntesekkel, autodidaktákkal egyaránt kapcsolatban lévő, komoly mennyiségű és minőségű anyagot létrehozó gyűjtőnek. Publikált ugyan elemző jellegű tanulmányokat,¹²³ ezek azonban másodlagosak maradtak gyűjtései és szövegközlései mellett.

6.2. Olsvai Imre szerepe Együd Árpád szakmai elhelyezkedésében

Az Együdtől teljesen eltérő módon ugyan, de szintén valahol az akadémiai és a gyűjtői réteg között működő Olsvai Imre Együddel való kapcsolatát, illetve az utóbbi potenciális kutatói törekvéseit részletező alfejezetekben tárgyaltak alapján egyértelműen kulcsszereplője volt barátja szakmai érvényesülésének. Az alábbiakban azt szeretném szemléltetni, hogy egyrészt milyen módokon támogatta, másrészt pedig, hogy miért gondolom őt Együd érvényesüli stratégiája szempontjából kulcsfontosságúnak.

6.2.1. Gyűjtők és kutatók feltételezhető viszonyai a korszakban

E kérdések vizsgálatához először azt szükséges felmérni, hogy vajon mennyiben lehetett ez a patronáció által meghatározott kapcsolat egyedi eset a 20. század második felében, mennyiben gyakori jelenség – ez jelenti ugyanis Együd helyzetének direkt kontextusát.

Porteleki László szerint gyűjtők és nem gyűjtéssel nem foglalkozók között „[...] nagyon komoly átjárás volt, mert festőművésztől kezdve mindenki, aki ment¹²⁴ [...], annak kutyakötelessége volt [...] felvételeket csinálni. [...] Közös teherviselés volt természetesen, és le is adtuk ezeket az anyagokat, mindenki a Zenetudományiba, és nagyon sok jó anyag készült.”¹²⁵ Kérdésemre, hogy szerinte mennyire számított fontosnak Olsvai ezekben a

¹²¹ Leskó 1984: 64.

¹²² Erről bővebben írok a zárófejezetben.

¹²³ Lásd például: Együd 1975.

¹²⁴ Itt elsősorban Erdélyre céloz.

¹²⁵ Interjú Porteleki Lászlóval.

körökben, azt válaszolta: „A Kallóssal egy szint, csak itt, Magyarországon.”¹²⁶ Az interjúk alapján úgy látszik, minden érdeklődőt támogatott, ahogyan sokan mások is a nevesebb kutatók közül. Ebben a rendszerben a gyűjteni vágyók eszközöket és tanácsokat kaptak a terület szakértőitől, amiért cserébe az ezek segítségével elkészített felvételeket, kvázi nyersanyagokat adták le az intézménynek. „Ugye bejártunk a Zenetudományiba, kértünk tőle tanácsot, kértünk tőle tizenöt méter maradék szalagot [...]. Hihetetlen egy társaság volt, mindenkiről tudtak egyébként. Nem ilyen pletyka szinten, hanem hogy meddig, mire – hát, a Tinka is, a Martin is meg a Kallós is, egy jó páran, hogy ki mire képes. Tehát kit lehet kiküldeni ide, kit lehet kiküldeni oda, ki köszön csókolommal [...]. Az Imrénél ez a nevelés inkább egyengetése az utaknak.”¹²⁷ Ebben a közös küldetésstudaton alapuló struktúrában ugyanakkor számított, hogy ki milyen szinten volt felkészült, ez határozta meg, hogy miben és hogyan tudott hozzájárulni a gyűjtésekhez. Hiszen az adatközlők szimpátiájának, bizalmának megszerzése volt a felvételre kerülő anyagok autenticitásának záloga. „Azonnal észreveszik, ha megy valaki valahová, hogy hogy köszön, hogy mit akar.”¹²⁸

Az tehát, hogy Olsvai támogatta Együdt a gyűjtésben, egy kiépült és sok különböző helyzetű, szakmai tudással rendelkező emberből álló szerkezet része volt. A támogatás foka azonban nyilván nem minden gyűjtő esetében volt azonos. „Azért nem vitte túlzásba, nem bratyizott, nem barátkozott, de ezt a meglévő esetleges találkozásokra, vagy az együttgondolkodásra – tehát ha egy véleményen voltunk egy zenekarról, vagy mi –, erre emlékezett.”¹²⁹ Olsvai efféle kapcsolatai tehát vélhetően nem szoros, állandóan fenntartott viszonyok voltak, sokkal inkább a megkeresésekre és közös tapasztalatokra korlátozódott.

6.2.2. Patronáló Olsvai és patronált Együd

Az Olsvai mentori jelenlétének előbbieken körvonalazott képe azonban továbbra is beilleszthető abba a differenciált támogatórendszerbe, amelyet a Portelekitől idézett sorok feltételeznek. Ez alapján minden komolyabb érdeklődő annyi segítséget, feladatot kaphatott az intézményes háttérű kutatóktól, amennyinek viselésére, ellátására alkalmas volt. Egy 1974-es,

¹²⁶ Interjú Porteleki Lászlóval. Ez természetesen az interjúalany szubjektív meglátása, ennek ellenére fontosnak tartom az idézetet keresztül érzékeltetni, hogy táncházmozgalom egyes tagjai Olsvait a nála jóval ismertebb Kallóssal hasonlóan meghatározónak gondolták. Porteleki egyébként mindkettőjüket ismerte, tehát az idézett vélemény alapja nem lehet kizárólag az, hogy míg Olsvaival ismeretségben volt, addig Kallósnak csupán híre jutott el hozzá.

¹²⁷ Interjú Porteleki Lászlóval.

¹²⁸ Interjú Móser Zoltánnal. Felhívnam a figyelmet arra, hogy mind Porteleki, mind Móser kiemelte a köszönés módjának relevanciáját.

¹²⁹ Interjú Porteleki Lászlóval.

Olsvai által írt levélben (melyben intézeti feladatait taglalja, illetve Együd egy elmaradt látogatására vonatkozó, feddő megjegyzésére reagál) így fogalmaz: „[...] somogyi Együdon kívül vasi+veszprémi Békefit, szebényi Várnait, kaposi Várkonyit, londonyi Legszikonyt »keresztapukállok«”¹³⁰ Ebből arra következtethetünk, hogy számára sem volt egészen egyedi a gyűjtőkkel való levelezés. Ezzel szemben Együdnek mind levelei, mind pedig az általam készített interjúk alapján Olsvai volt az egyedüli állandó szakmai támogatása: „[...] ő teljesen Olsvai Imrére volt utalva.”¹³¹

Ettől függetlenül valóban egyenértékűnek és szorosnak minősülő viszonyban voltak egymással, és Olsvai mindent megtett barátja érvényesülésének elősegítésében. Ennek egyik példája a közös munka, például a *Magyar Népzene Tára* V. kötete kapcsán. Együd ebbe történő bevonása nem feltétlenül volt az ő kizárólagos érdeme, de a tudományos jegyzetapparátussal nem rendelkező gyűjtőt gyakran kisegítette: „Néhány bibliográfiai utalás (lábjegyzet) meg Neked néhány gyűjtési adatod még hiányzik (évszám, adatközlő, életkor). Pestről pontosan megírom.”¹³² A támogatás (illetve a másik fél szemszögéből az érvényesülés) egyik módja a korrektúrázás és javítás volt, ilyen módon azonban többen segítették Együd fejlődését.¹³³

A másik fő mód ezzel szemben páratlannak számít a gyűjtő szakmai kapcsolatain belül. Ez az általa elvégzett munka terjesztése volt, mely különösen a *Somogyi népköltészet* című kötet példányainak Olsvai által végzett, szakmai körökben történő terjesztését jelentette. Ezt a feladatot Olsvai látszólag az anyag minőségére vonatkozó őszinte meggyőződéssel, önszorgalomból vállalta. „Tudnál-e Te Magad kihozni pult alól 3 v. 4 példányt, aztán nekem továbbítani őket (utánvétellel persze)?! – Zolinak lemezt, Jagamasnak és Almásinak könyvet és lemezt küldtem át, ők tehát el vannak már látva. A jövő héten Szerecz Jóskát és néhány más pécsi lakos részeltetek – aztán kimerül minden titkos tartalékom!!”¹³⁴

Legfontosabb mégis a munkalehetőség kérdése volt. Együd számára az jelentette volna a gyűjtőből folkloristává válás egyedüli módját, ha olyan intézménybe kerül, ahol kimondottan folklórral foglalkozó szakemberként kap állást. Egy dátum nélküli, újév alkalmából írt, Olsvai (et al) címmel ellátott leveléből az derül ki, hogy maga Együd sem tudta egyértelműen eldönteni, hogy mi jelenti fő érdeklődését: „Magamban is felvettem már vagy 20 éve, hogy mivel hajtanék több hasznot plebsünknek: bukfencre okitsam-e a tehetségtelen tömeget, vagy

¹³⁰ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám nélküli, 1974.08.13. keltezésű levél.

¹³¹ Interjú Móser Zoltánnal.

¹³² Leltári szám: RRM_EA_126; keltezés: 1975.07.09.

¹³³ Lásd például: a Domokos Pál Pétertől idézett levél, illetve a Kriza Ildikóval és Bálint Sándorral való kapcsolatra vonatkozó részek.

¹³⁴ Leltári szám: RRM_EA_169; keltezés: 1976.06.09.

– rászánván a hátralévő éveimet – összeszedném ebben a megyében a veszendőbe menőket. Ez utóbbi lenne okosabb /ha én egyáltalán tudok ilyesmit/.”¹³⁵ Ugyanebben a levélben veti föl, hogy amennyiben az Olsvai által tervezett Vikár Intézet létrejön, néhány év múlva alkalmazhatnák őt esetleg egy tanári fizetés ellenében. Ajánlata szerint havi rendszerességgel járt volna Budapestre, gyűjtéseit az intézménynek adta volna át és akár saját felszerelésével gyűjtött volna, amíg nem tudnak neki biztosítani másikat. Ez utóbbi levelet különösen fontosnak tartom, ugyanis rávilágít gyűjtési szenvedélye és a tudományos közeggel való érintkezésre való alapvető igénye mellett arra is, hogy nem nagyobb finansziális biztonságra, felszerelésre vagy elismertségre vágyott, hanem keretekre, amelyek a még effektívebb gyűjtést lehetővé tették volna számára.

Értelmezésem szerint e vágy erős szálakkal kötődött a folklór iránti szeretetéhez (ha nem egészében abban gyökerezett): a fent vázolt lehetőség teljesülése ugyanis az anyagok rendszerezetlenül maradását, elveszését tudta volna kiküszöbölni, mely egyébként Együd halála után be is következett. Móser Zoltán szerint a gyűjtések sorsa a fiókban maradás, a hagyaték feldolgozóié pedig irdatlan munka lett: „Ugye én nem tudom, hogy ő hirtelen... már nem is emlékszem, hogy váratlanul vagy hirtelen halt-e meg, de az volt a kérdés, hogy mi lesz az anyaggal. Mert az ott volt egy szekrényben, semmi nem volt ráírva [...]”¹³⁶ Együd Árpád Olsvai Imrén keresztüli szakmai érvényesülésének vágya tehát elsősorban nem személyes feljebbjutását célozta, hanem az általa gyűjtött folklórkincsek méltó elhelyezését és megőrzését, melyet egyedül még muzeológusi pozíciója segítségével sem tudott biztosítani.

7. Összegzés: a vizsgálat távlatai és határai

A feltárást lezárandó a bevezető fejezetben feltett kérdések megválaszolását illető törekvés jelen dolgozat keretei közt elért eredményeit szeretném összesíteni, valamint a kutatás lehetséges kiterjesztését és határait áttekinteni.

7.1. Együd Árpád érvényesülési stratégiája a 20. századi néprajztudomány kontextusában

A rendelkezésemre álló források alapján úgy látszik, Együd Árpád amatőr gyűjtőből lett muzeológus számára a szakmai érvényesülés elsődleges módja Olsvai Imrével való barátsága

¹³⁵ Olsvai Imre hagyatékából származó, leltári szám és keltezés nélküli levélből, melynek szövegéből kiderül, hogy újjév alkalmából írták.

¹³⁶ Interjú Móser Zoltánnal.

volt. Utóbbi a Népzene kutató Csoport, majd Zenetudományi Intézet munkatársaként hivatalos néprajzosnak számított, mely lehetővé tette számára a korszak neves kutatóinak megismerését és a zenekutatás tudományos keretek közt történő művelését. A folklór gyűjtésre, a *Röpülj páva* műsorra és a táncházmozgalomra irányuló érdeklődése miatt azonban sok esetben másodlagos pozícióba helyezte tudományos feladatait, ehelyett az országot járva támogatta ezek erősítését és a fejlesztésben érintett személyeket. Valószínűleg ennek mentén alakult ki Együddel való barátsága is, aki ugyanezekért lelkesedett.

Kettejük élethelyzetbeli különbségeiből adódóan azonban egyfajta kölcsönös vágy lehetett bennük a másik életformájára vonatkozóan; Olsvai hiányolta fiatal kora Somogyhoz kötődő gyűjtési élményeit, melyeket munkája mellett nehezebben tudott újraélni. A környék folklórájának felgyűjtése mégis prioritás maradt számára, ezt pedig Együd Árpád támogatásán keresztül, közvetetten tudta folytatni. Szövegei, tanulmányai javításával, megjelent kötetei a tudós társadalom tagjaihoz történő eljuttatásával, valamint szakmai munkalehetőségek keresése által tette ezt, melyek eredménye vélhetően barátja érvényesülési stratégiájává vált egyben. Együdből nem lett néprajzkutató, ugyanakkor terjedelmes hagyatéka, illetve néhány Somogy folklórja kapcsán publikált szövegközlése, írása hozzájárult a régió anyagainak megismeréséhez, feltárásához.

Ez a kapcsolat feltehetően a 20. század második felének néprajztudományi világában megfigyelhető dinamikákon alapult, melyeknek fontos komponense volt az önkéntes gyűjtők támogatása, anyagaik archiválása és felhasználása. Dolgozatomat ennek okán egy olyan esettanulmányként kezelem, amely hasonló forrásanyaggal és kutatói érdeklődéssel készített munkákkal összevetve a korszak tudományos világának működéséhez történő közelítést segíti.

7.2. Távlatok és határok

Ahhoz, hogy saját forrásanyagomat és az ebből kiinduló elemzés helyiértékét meg tudjam határozni, elengedhetetlennek tartom zárásként áttekinteni, hogy milyen távlatokkal bírnak az enyémhez hasonló esettanulmányok, valamint hogy milyen további munkák megszületése szükséges ahhoz, az általuk hordozott tudománytörténeti potenciálnak eleget tegyenek.

A fentiekben tárgyalt korpusz fő alakjának, Együd Árpádnak elhelyezését leginkább saját levelezőpartnerei segítségével lehetséges megvalósítani. Karakterére, levélírói énjére vonatkozó megállapítások a rendelkezésre álló anyag alapján is tehetők, továbbá a levelezőpartnerek és a velük váltott levelek mennyiségének és időbeli eloszlásának vizsgálata

által kapcsolatait illetően szintén vonhatók le következtetések. A mélyebb megértéshez azonban szükséges volna elsőként fő levelezőtársának, Olsvai Imrének nem vele váltott leveleit megvizsgálni,¹³⁷ így ugyanis az ő többi szakmai kapcsolata – ezek fényében pedig Együddel való viszonya szintén – érthetőbbé válna. Szintén a kontextualizálást segítené szakmabeliek egymáshoz írt levelei azon részének megismerése, amelyek Együdre vonatkozó utalásokat tesznek. Hiszen a neki írt levelekbe foglalt, őt illető vélemények minden esetben annak tudatában íródtak, hogy a címzett maga az, akivel kapcsolatban nyilatkoznak, tehát az őszinteségnek egy más formája jellemzi ezeket, mint a harmadik személynek szólókat. Felmerül azonban a kérdés, hogy szükséges-e, érdemes-e ennyi időt szentelni egy olyan levelezésnek, amelynél számos tudománytörténeti szempontból meghatározóbb hagyaték van, ezek nagy része ráadásul feldolgozatlanul.

Úgy gondolom, a 20. század legközpontibb kutatóinak ego-dokumentumai mindenképp előnyt kell, hogy élvezzenek a kisebb anyagokkal szemben. Ezt nemcsak azért gondolom így, mert a kánont, a tudományos világot, annak életük során tapasztalható változásait jobban meghatározták, hanem azzal is, hogy az utóbbiak nem értelmezhetők az előbbieket feldolgozásának hiányában. Hiszen a korszak viszonyait leginkább azon személyek iratai képezik le, akik legaktívabban részt vettek alakításában. A korszak megértése nélkül pedig az egyéni életutak sem lesznek egészen vizsgálhatók.

Szeretném végül a levelezés publikálásokról és az egyéb személyes anyagok kiadásának kérdését felvillantani. Bár az utóbbi évek során jelentősen megnőtt az ego-dokumentumokból készített szövegkiadások száma, úgy gondolom, a kutathatóvá tétel nem szükségszerűen kellene, hogy egyezzen a publikussá tétellel. Ezt főként az efféle dokumentumok magán jellege miatt tartom fontosnak; addig ugyanis, amíg a tudományterületen belül nem alakul ki párbeszéd a kiadásokról (sőt, a kutatásokról) etikus keretek közti kivitelezéséről, ennek lehetséges irányelveiről, addig egyéni szinten fog meghatározásra kerülni minden korpusz sorsa, kezelésmódja.

¹³⁷ Olsvai a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézetében található hagyatékának rendezését húga, Vavrinecz Veronika zenetörténész végzi. Mivel e folyamat – Vavrinecz 90 éves kora és nyugdíjazása ellenére – jelenleg zajlik, Olsvai levelei és egyéb dokumentumai még nem elérhetők kutatásra. (Domokos 2025.) A hagyaték rendezőjével felvett kapcsolat eredményeként kaptam engedélyt a családtól Olsvai kimondottan Együddel váltott leveleinek felhasználására, a rendszerezés és leltározás lezárulta azonban még várat magára, ennek következtében pedig alaposabb vizsgálatuk sem lehetséges pillanatnyilag.

8. Források

Interjú Domokos Máriával

készült: 2025. január 13. Budapest; az interjút készítette: a dolgozat szerzője.

Interjú Móser Zoltánnal

készült: 2025. január 9. Mecseknádasd; az interjút készítette: a dolgozat szerzője.

Interjú Porteleki Lászlóval

készült: 2025. január 8. Budafok; az interjút készítette: a dolgozat szerzője.

9. Felhasznált irodalom

BÁRDI Nándor

2023 Az egodokumentumok felhasználása – egy kisebbségtörténeti megközelítés.
Erdélyi Múzeum 85 (2): 114–121.

BOGNÁR Szabina

2022 „...egész népi társadalomkutatásunk másként alakulhatott volna...” Tagányi Károly (1858–1924) In: Nagy Zsolt – Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Néprajzi kutatás- és tudománytörténeti tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 15–43.

DOMOKOS Mariann – GULYÁS Judit (szerk.)

2018 *Az Arany család mesegyűjteménye. Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása*. Budapest, Universitas Kiadó.

EGYÜD Árpád

1975 „Csodatévő szarvas ezer ága-boga”. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 2. Kaposvár, Somogy M. Múzeumok Igazgatósága: 69–101.

1981 Népi sportszerű játékok Somogyban. In. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 4. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága: 95–125.

FEHÉR Anikó

2014 Elhunyt Olsvai Imre. *Parlando* 2 (10): <https://www.parlando.hu/2014/2014-2/2014-2-10-Olsvai.htm> [utolsó megtekintés dátuma: 2025.01.14.]

GERZANICS Magdolna

2014 Dr. Olsvai Imrére emlékezünk. *ZeneSzó* 24 (5): 3–4.

GULYÁS Judit

- 2020 Az Erdélyi János szerkesztette Népdalok és mondák meséi és mesegyűjtői. In: Szakál Anna – Tekei Erika (szerk.): „*Tenger fenekéről gyöngyszemeket szednék.*” *Tanulmányok Olosz Katalin tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 18. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 51–100.

HÁLA József

- 1995 Hetvenöt esztendősen Együd Árpád. *Honismeret* 23 (6): 35–37.

KENYERES Ágnes (szerk.)

- 1994 Együd Árpád. *Magyar Életrajzi Lexikon 1978–1991.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 214.

KOCZÓ József

- 2021 Száz éve született Együd Árpád néprajzkutató. *Honismeret* 49 (5): 3–7.

LANDGRAF Ildikó

- 2016 A 24. óra szorításában. A folklórgyűjtés alapelvei Katona Lajos munkásságában és a korabeli magyar folklorisztikában. *Ethnographia* 127 (4): 503–519.
- 2020 Régi nyomokon és új utakon. Hagyománykövetés és újszerűség Vikár Béla folklórgyűjtéseiben és szövegközléseiben. In: Szakál Anna – Tekei Erika (szerk.): „*Tenger fenekéről gyöngyszemeket szednék.*” *Tanulmányok Olosz Katalin tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 18. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 157–171.
- 2023 Reflexiók Szakál Anna Kutatói egodokumentumok gyűjtése, feldolgozása és publikálása a néprajztudományban című vitaindító írására. *Erdélyi Múzeum* 85 (2): 122–128.

LESKÓ László

- 1984 Együd Árpád öröksége. *Honismeret* 12 (4): 63–64.

MÉSZÁROS Balázs

- 1983 Búcsú Együd Árpádtól. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 6: 82.

OLOSZ Katalin

- 2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok.* Második kötet. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- 2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- 2018 *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

OLOSZ Katalin (s. a. r.)

- 2014 Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

OLSVAI Imre

- 2000 Olsvai Imre népzene kutató, zeneszerző (Budapest, 1931. április 2.). *Napkút* 2 (10): 48–49.

PERGER Gyula

- 2022 „...úgy érzem, hogy a tudományunkban módszertani forradalmat jelentene munkád, ha egyáltalán mód nyílik a megjelenésre.” Hetény János pályaképe levelezésének tükrében. In: Keszeg Vilmos – Nagy Zsolt – Szakál Anna (szerk.) *Néprajzi kutatás– és tudománytörténeti tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 401–431.

SZAKÁL Anna

- 2012 Előszó. In: Uő (s.a.r): „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 11–13.
- 2020 A „lankadatlan, fürge szorgalmú” Ürmösi Sándortól a „szegény, szerencsétlen” Ürmösi Sándorig. In: Uő (s.a.r., szerk.): *Önfejű unitárius lelkész – innovatív néprajzi gyűjtő. Ürmösi Sándor (1815–1872) írásos hagyatéka*. Emberek és kontextusok sorozat 17. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 9–15.
- 2022a Az egodokumentumok használatának lehetőségei kutatói életművekben In: Keszeg Vilmos – Nagy Zsolt – Szakál Anna (szerk.) Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30. Néprajzi kutatás– és tudománytörténeti tanulmányok. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 535–555.
- 2022b Bevezető gondolatok az erdélyi magyar közgyűjtemények egodokumentumainak kutatási lehetőségeiről. In: Keszeg Vilmos – Nagy Zsolt– Szakál Anna (szerk.) *Néprajzi kutatás– és tudománytörténeti tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 559–563.
- 2023 Kutatói egodokumentumok gyűjtése, feldolgozása és publikálása a néprajztudományban. *Erdélyi Múzeum* 85 (2): 106–113.

SZAPU Magda

- 1994 Együd Árpád hagyatéka I. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 10, 207–231.

VASVÁRI Zoltán

2020 Együd Árpád perőcsényi néprajzi gyűjtéséről. *Folia Historica* 35. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve: 159–171.